

ขายที่ดิน
เนื้อที่ 25 ไร่
เลขโฉนดที่ดิน ๑๒๓๔ ๕๖๗๘ ๙๐๑๒

เมื่อชีวิตเกษตรกรแขวนอยู่บนเส้นด้าย:
การปิดล้อมใหม่และความไม่แน่นอนที่ถูกสร้างขึ้นใน
พื้นที่หลังบ้านอีอีซี¹

When Farmers' Life Hangs by a Thread:
New Enclosure and Manufactured Uncertainty
in The EEC's Backyard

กัมปนาท เบ็ญจนาวี

Kampanart Benjanavee

ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ 50200

Department of Sociology and Anthropology,
Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University,
Chiang Mai, 50200 Thailand

*Corresponding author E-mail: kampanart_@hotmail.com

Received: June 29, 2022

Revised: November 16, 2022

Accepted: February 7, 2023

บทคัดย่อ

ความไม่แน่นอนของชีวิตเกษตรกรในปราจีนบุรีเริ่มต้นขึ้นหลัง กระแสตื่นที่ดิน เนื่องจากที่ดินเกษตรกรรมจำนวนหนึ่งถูกเปลี่ยนมือ และถูกซื้อโดยนายทุนและผู้มีอิทธิพลท้องถิ่นตลอดสามทศวรรษที่ผ่านมา เมื่อเกษตรกรไร้ที่ดินหรือถือครองที่ดินจำกัดจึงส่งผลกระทบต่อความ ไม่แน่นอนในวิถีการผลิต วิถีการดำรงชีพ และการตัดสินใจ การทำความเข้าใจเกี่ยวกับประสบการณ์ของเกษตรกรกับกระบวนการเปลี่ยนผ่านจาก สังคมเกษตรกรรมสู่การเป็นพื้นที่หลังบ้านเขตอุตสาหกรรม โดยเฉพาะรองรับ การขยายตัวของโครงการพัฒนาพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor Project: EEC) ผ่านมโนทัศน์เรื่องการปิดล้อมใหม่ (New Enclosure) ช่วยสะท้อนให้เห็นว่า สาเหตุของชีวิต ที่ไม่แน่นอนของเกษตรกรไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติตามกลไกตลาด หรือเป็นผลลัพธ์ของการกระทำจากเกษตรกรเอง แต่ความไม่แน่นอน เป็นสิ่งที่ถูกประกอบสร้างขึ้น เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายการขยายและ การผลิตซ้ำการสะสมทุน ผ่านการใช้ปฏิบัติการทั้งในและนอกระบบ ตลาดสำหรับแยกเกษตรกรออกจากที่ดิน อย่างไรก็ตาม ท่ามกลาง ความไม่แน่นอนในสังคมเกษตรกรรม กลุ่มเกษตรกรนำเสนอภูมิทัศน์ แหล่งอาหารโลกในฐานะยุทธศาสตร์หนึ่งที่มีเป้าหมาย คือเพื่อสะท้อน ถึงผลของกระบวนการปิดล้อมใหม่กับความไม่แน่นอนที่ถูกสร้างขึ้น และเพื่อเป็นพื้นฐานสำหรับประกอบสร้างความหวังและรับมือกับ ความไม่แน่นอนในอนาคต

คำสำคัญ: สังคมเกษตรกรรม, ที่ดิน, ความไม่แน่นอนที่ถูกสร้างขึ้น, หลังบ้านอีอีซี, ปราจีนบุรี

Abstract

The Prachinburi farmers' life began to uncertain after the land boom, a number of agricultural lands had been transferred and bought by capitalists and local influencers over the past three decades. When farmers have land restrictions or lack of land, it affects the uncertainty in production, livelihoods, and decisions. Understanding the experiences of farmers and the process of transition from an agricultural society to a backyard industrial area, especially to support the expansion of the Eastern Economic Corridor Project (EEC). This work uses the concept of New Enclosure to reflect that the uncertain lives of farmers are not occurred naturally by the market force or the result of the farmer's actions, but uncertainty is manufactured or created in response to the goals of expanding and reproducing capital accumulation through both economic and extra-economic operations for separating farmers from their land. However, farmers are presenting the global food base landscape as a strategy: to reflect the impact of the new enclosure process and the manufactured uncertainty; and to provide a basis for shaping hope and coping with uncertainties.

Keywords: Agrarian Society, Land, Manufactured Uncertainty, The EEC's Backyard, Prachinburi

บทนำ: การชอน(หา)มิตินอกเศรษฐกิจในงานศึกษาความไม่แน่นอนในสังคมเกษตรกรรม

ภาวะความไม่แน่นอน (uncertainty) ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตและวิถีการผลิตของเกษตรกรในช่วงเวลาปัจจุบัน การวิเคราะห์เกี่ยวกับภาวะความไม่แน่นอนในสังคมเกษตรกรรมถือเป็นหนทางสู่การช่วยทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของสังคมเกษตรกรรม (Moschini and Hennessy 2001, Ullah et al. 2016) รวมถึงเป็นรากฐานสำคัญของการคิดค้นยุทธศาสตร์สำหรับเกษตรกรใช้รับมือกับความไม่แน่นอนในปัจจุบันและอนาคต เมื่อทบทวนงานวรรณกรรมเกี่ยวกับความไม่แน่นอนในสังคมเกษตรกรรมที่ผ่านมา จะพบว่ากลุ่มงานการศึกษาที่มีส่วนสำคัญต่อการสร้างคำอธิบายเกี่ยวกับภาวะความไม่แน่นอนของสังคมเกษตรกรรม ประกอบด้วย สองกลุ่มงานศึกษา คือกลุ่มงานศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยและตัวแปรที่สัมพันธ์กับความน่าจะเป็นของผลผลิตและผลตอบแทนในภาคเกษตรกรรม และกลุ่มงานศึกษาเกี่ยวกับการทับซ้อนของความไม่แน่นอนในหลายมิติภายในสังคมเกษตรกรรม

กลุ่มแรก ปรากฏอยู่ในกลุ่มงานวรรณกรรมทางด้านเศรษฐศาสตร์ โดยเฉพาะเศรษฐศาสตร์เกษตร (Agricultural Economics) ที่มาพร้อมกับชุดคำอธิบายที่มีขอบเขตของงานศึกษาจำกัดอยู่ที่การพิจารณาถึงภาวะความไม่แน่นอนที่ไม่พึงประสงค์ของเกษตรกร ผ่านการวิเคราะห์และคำนวณความน่าจะเป็นทางคณิตศาสตร์ (mathematical probability) ในฐานวิธีวิทยาหลัก เช่น การศึกษาความแปรปรวน (variance) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (standard deviation) ของปริมาณผลผลิตและราคาผลผลิตเกษตรในตลาดแต่ละช่วงเวลา เพื่อคำนวณความน่าจะเป็นของผลตอบแทนที่เกษตรกรจะได้รับ (Dorward 1996, Paulson 2007, Sulewski and Kloczko-Gajewska 2014) ซึ่งความแตกต่างของข้อค้นพบ และคำอธิบายเกี่ยวกับความน่าจะเป็นของความไม่แน่นอนที่ได้รับ จะขึ้นอยู่กับปัจจัยหรือตัวแปรของความเสี่ยง (risks) ที่อยู่ในขอบเขตการรับรู้

ของแต่ละงานศึกษากำหนดขึ้นมา โดยส่วนใหญ่มักหยิบยกปัจจัยด้านการผันผวนของราคาผลผลิตเกษตรในตลาด การเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ และการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของผู้ซื้อผลผลิตหรือผู้บริโภค² ทั้งนี้ การกำหนดปัจจัยหรือตัวแปรที่แตกต่างกันยังเป็นการรองรับต่อการสร้างตัวแบบบริหารจัดการความเสี่ยง (risk management model) หรือทางเลือกที่เป็นเหตุเป็นผลสำหรับประกอบการตัดสินใจของเกษตรกรเพื่อควบคุมความเสี่ยงหรือสถานการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ในอนาคตที่ถูกนักเศรษฐศาสตร์ประดิษฐ์สร้างขึ้น (Aimin 2010) เช่น ตัวแบบการปลูกพืชหลากหลายชนิด (Riwthong et al. 2017) การประกันภัยพืชผลเพื่อเป็นหลักประกันความเสี่ยงในกระบวนการผลิต (Shahabuddin and Mestelman 1986, จิรัฐ เจนพิงพร และคณะ 2562) การทำเกษตรพันธสัญญาเพื่อแบ่งปันความเสี่ยงด้านต้นทุนและตลาดกับบริษัทเอกชน (Tripathi, Singh, and Singh 2005) การรวมกลุ่มเกษตรกรเพื่อกระจายความเสี่ยงระหว่างสมาชิกเกษตรกร (Weeks 1970) และการสร้างความยืดหยุ่นในกระบวนการผลิต (OECD 2021) เป็นต้น

แม้ว่าตัวแบบบริหารจัดการความเสี่ยงที่ถูกประดิษฐ์สร้างขึ้นมานั้นเปรียบเสมือนเป็นใบสั่งยาหรือทางออกของปัญหาและบรรลุเป้าหมายการสร้างกำไรสูงสุด (maximizing-profit) แก่เกษตรกรทุกคน (Cancian 1980) แต่ตัวแบบที่อยู่บนหลักของการคิดคำนวณความไม่แน่นอนออกมาเป็นตัวเลขเพื่อคาดการณ์ความน่าจะเป็นของผลลัพธ์โดยนักเศรษฐศาสตร์เหมือนการวินิจฉัยของแพทย์ก็ถูกตั้งคำถามถึงความเหมาะสม โดยเฉพาะข้อวิพากษ์วิจารณ์จากอีกกลุ่มงานศึกษาหนึ่งที่ทำให้ความสำคัญกับการทับซ้อนกันของความไม่แน่นอนในหลายมิติภายในสังคมเกษตรกรรมเนื่องจากตัวแบบของบรรดานักเศรษฐศาสตร์ที่มีลักษณะเป็นสากล และลดทอนความซับซ้อนของความไม่แน่นอนในสังคมเกษตรกรรมเหลือเพียงปัจจัยบางประการที่ถูกกำหนดขึ้นในแต่ละตัวแบบ ถ้าหากตัวแบบถูกนำไปประยุกต์ใช้เป็นนโยบายสาธารณะหรือกำหนดเป็นแบบแผนพฤติกรรมทั่วไปในสังคมเกษตรกรรม ความเป็นจริงที่จะเกิดขึ้น คือ

ตัวแบบไม่สามารถถูกนำไปปฏิบัติใช้ได้กับเกษตรกรทุกครัวเรือนตามเงื่อนไขด้านทรัพยากรที่มีอยู่แตกต่างกัน และผลลัพธ์จากการนำไปปฏิบัติใช้ที่เกิดขึ้นจริงก็ย่อมไม่เหมือนกัน รวมถึงตัวแบบเชิงเหตุผลดังกล่าวยังเป็นผลต่อการปิดกั้นต่อแนวทางใหม่ ๆ ที่อาจเกิดขึ้นจากเกษตรกรที่มีประสบการณ์ต่อภาวะความไม่แน่นอนที่แตกต่างกัน (Mehta and Srivastava 2020, Thorsen 2020, Scoones and Stirling 2020)

จุดเน้นในงานศึกษาของกลุ่มที่สองจึงเป็นการหันมาให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจถึงมิติที่ทับซ้อนกันของความไม่แน่นอนภายในสังคมเกษตรกรรม ผ่านการพิจารณาถึงเงื่อนไขของเกษตรกรที่แตกต่างกันที่มีผลต่อการรับรู้ความไม่แน่นอน การคาดการณ์เกี่ยวกับผลลัพธ์ของความไม่แน่นอน และยุทธศาสตร์เพื่อรับมือกับความไม่แน่นอนในอนาคต สำหรับเงื่อนไขแห่งความไม่แน่นอนของเกษตรกรที่มักถูกนำมาพิจารณา คือเงื่อนไขเกี่ยวกับการเข้าถึงอำนาจและทรัพยากร ดังเห็นได้จากกรณีของงานศึกษาสังคมเกษตรกรรมในประเทศกำลังพัฒนาส่วนใหญ่ ซึ่งว่ากลุ่มที่สามารถเข้าถึงอำนาจและทรัพยากรย่อมมีความสามารถในการคาดการณ์และจัดการเกี่ยวกับความไม่แน่นอนในอนาคต แตกต่างจากกลุ่มที่ไม่มีทรัพยากรมากเพียงพอจะต้องแบกรับต่อความไม่แน่นอนในระดับที่สูงกว่าและทำให้การตัดสินใจเรื่องราวเกี่ยวกับอนาคตมีความยุ่งยากและซับซ้อนมากยิ่งขึ้น (Ortiz 1980, 2021, Ruben and Masset 2003, รัชฎา โสธนะ 2546) ดังเช่น กรณีของการต่อรองของคนพื้นเมืองกับโครงการสร้างเหมืองแร่ของบริษัทเอกชนในอินโดนีเซีย (Price 2015) และกรณีการต่อรองกับรัฐเพื่อเข้าถึงที่ดินเกษตรกรรมระหว่างบริษัทธุรกิจเกษตรกรรมกับเกษตรกรในพื้นที่ (Li 2015) ซึ่งทั้งสองกรณีดังกล่าวสะท้อนว่า นอกเหนือจากความไม่แน่นอนในมิติเศรษฐกิจที่ปรากฏผ่านกระบวนการผลิตและผลตอบแทนแล้ว ข้อจำกัดในการเข้าถึงอำนาจ และเสียงของการเรียกร้องที่ไม่เท่าเทียมกันยังถือเป็นมิติของความไม่แน่นอนนอกมิติเศรษฐกิจที่ทับซ้อนกันภายในสังคมเกษตรกรรม

นอกจากนี้ การมองภาวะความไม่แน่นอนของงานศึกษา กลุ่มที่สอง ยังปฏิเสธมุมมองเกี่ยวกับความไม่แน่นอนในฐานะสภาวะการณ์ ไม่พึงประสงค์ของเกษตรกร เนื่องจากงานศึกษากลุ่มนี้ชี้ชวนให้มองความไม่แน่นอนในฐานะภาวะปลายเปิด (open-ended) ที่ทุกคนต่างไม่สามารถรับรู้ได้ ทุกคนต่างใช้ทรัพยากรอำนาจกับทรัพยากรอื่นที่ตนเองมีอยู่ ไม่เท่าเทียมกันสำหรับคาดการณ์ถึงตำแหน่งแห่งที่ของตนเอง ตลอดจนเพื่อควบคุมความไม่แน่นอนในอนาคต ซึ่งประเด็นเหล่านี้ไม่ถูกพิจารณาในงานวรรณกรรมทางด้านเศรษฐศาสตร์เกษตร เนื่องจากข้อจำกัดทางด้านวิธีวิทยา และขอบเขตของงานศึกษา (Ortiz 1980)

ภายใต้ความไม่ลงรอยของงานวรรณกรรมความไม่แน่นอนในสังคมเกษตรกรรม ที่ด้านหนึ่ง งานศึกษาทำการ ‘ซ่อน’ หรือลดทอน มิตินอกเศรษฐกิจออกจากการศึกษา เหลือเพียงการคิดคำนวณผ่านปัจจัย และตัวแปรที่สัมพันธ์กับความน่าจะเป็นของผลผลิตและผลตอบแทน ในภาคเกษตรกรรม อันเป็นการมุ่งเน้นมิติทางเศรษฐกิจเป็นสำคัญกับ อีกด้านหนึ่ง กลุ่มงานศึกษาที่ชี้ชวนให้เกิดการ ‘หา’ มิติของความไม่แน่นอน ที่ทับซ้อนกันภายในสังคมเกษตรกรรม ผ่านการทำความเข้าใจถึง การรับรู้และประสบการณ์ของเกษตรกรเกี่ยวกับความไม่แน่นอนที่ แตกต่างกันตามเงื่อนไขของแต่ละครัวเรือน ซึ่งจุดยืนของงานชิ้นนี้เห็น ด้วยกับความสำคัญของการค้นหามิติของความไม่แน่นอนที่ทับซ้อนกัน บนเงื่อนไขแห่งความแตกต่างกันภายในสังคมเกษตรกรรม และไม่เห็น ด้วยกับแนวทางการศึกษาที่ซ่อนและมองข้ามต่อเหตุที่มาของความไม่แน่นอนที่เกิดขึ้น เนื่องจากการทำความเข้าใจผ่านการค้นหามิติของ ความไม่แน่นอนที่ทับซ้อนจะเป็นประโยชน์ต่อการช่วยสะท้อนให้เห็นถึง ต้นเหตุและสภาวะการณ์ที่เกิดขึ้นจริงกับชีวิตที่ไม่แน่นอนของเกษตรกรกับ กรณีของเกษตรกรในจังหวัดปราจีนบุรี ซึ่งความไม่แน่นอนในชีวิตเกษตรกร ในสังคมแห่งนี้ปรากฏชัดขึ้นนับตั้งแต่กระแสการตื่นที่ดิน (land boom) หรือการรุกคืบเข้ามาของเครือข่ายแก๊งกำไรและก๊วนซื้อที่ดินถูกปลูกขึ้น

มาในช่วงทศวรรษ 2520 (กองบรรณาธิการนิตยสารธุรกิจที่ดิน 2533, เครือข่ายองค์กรชุมชนจังหวัดปราจีนบุรี 2554, กัมปนาท เบ็ญจนาวิ 2565) ทำให้อำนาจในการจัดการ/ควบคุมที่ดิน ทรัพยากรท้องถิ่น รวมถึงแรงงานที่เคยอยู่ในมือของเกษตรกรท้องถิ่นถูกดึงเข้าสู่ตลาดภายใต้ อำนาจการควบคุมของกลุ่มทุน จนกลายเป็นภาวะที่เกษตรกรท้องถิ่นขาดการ เข้าถึงอำนาจและทรัพยากรท้องถิ่นที่เพียงพอต่อการรับมือกับความไม่แน่นอน ในอนาคต และอาจจะไม่เพียงพอต่อการดำเนินตามยุทธศาสตร์การดำรงชีพ ในภาคเกษตรกรรมในอนาคตที่ตนเองวางไว้

ข้อเสนอของงานชิ้นนี้ต้องการชี้ชวนให้เห็นว่าภาวะความไม่แน่นอน ในสังคมเกษตรกรรมปราจีนบุรีเป็นสภาวะการณ์ที่เรียกว่า “ภาวะ ความไม่แน่นอนที่ถูกสร้างขึ้น” (Manufactured Uncertainty) อันเป็นผลพวงจากสิ่งประดิษฐ์ของสังคมสมัยใหม่ที่มีส่วนต่อการสร้างความ ไม่แน่นอนขึ้น (Giddens 1994, Beck 1999) โดยเฉพาะสิ่งประดิษฐ์ของบรรดา เครือข่ายเชิงกำไรและกว้านซื้อที่ดิน ได้แก่ นโยบาย กฎระเบียบ เครื่องมือเชิง สถิติ สถาบัน และความรุนแรง ที่ถูกนำมาใช้สำหรับดึงที่ดินของเกษตรกรและ ที่ดินสาธารณะที่เป็นแหล่งทรัพยากรสำหรับดำรงชีพของเกษตรกรนับตั้งแต่ อดีต เช่น ป่าไม้ พืชหญ้า บ่อน้ำ ลำธาร ฯลฯ ให้กลายเป็นสินค้าเข้าสู่ตลาด โดยที่ผู้เขียนเลือกใช้มโนทัศน์ในเรื่อง “การปิดล้อมใหม่” (New Enclosures) ในฐานะโครงการลำดับที่สี่ที่ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อใช้ทำความเข้าใจถึงสถานการณ์ ของการพรากที่ดินและทรัพยากรขนาดใหญ่ในสังคมเกษตรกรรม³ ซึ่งมโนทัศน์ มีแก่นกลางอยู่ที่การชี้ให้เห็นถึงสถานการณ์ในพื้นที่ชนบทของหลายประเทศ กำลังพัฒนาที่เกษตรกรและผู้คนท้องถิ่นถูกพรากที่ดินและทรัพยากรท้องถิ่น ไปอยู่ในการครอบครองของกลุ่มทุนและนำเข้าสู่ตลาด อันเกิดจากการทำงาน ของสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ ของเครือข่ายปิดล้อมใหม่ หรือบรรดานักเชิงกำไรและ กว้านซื้อที่ดิน ที่อาศัยกลไกทั้งในและนอกระบบเศรษฐกิจในการแยกที่ดินและ เกษตรกรออกจากกัน จนสามารถดึงที่ดินกลายเป็นสินค้าเข้าสู่ระบบตลาด และ เปลี่ยนเกษตรกรกลายเป็นกองทัพแรงงานสำรองใหม่ป้อนสู่ตลาดแรงงาน โดยมี

เป้าหมายเพื่อผลิตซ้ำ (reproduction) ความสัมพันธ์แบบทุนนิยม และขยายกระบวนการสะสมทุน (re-accumulation) ผู้พรหมแดนสังคมเกษตรกรรมที่การสะสมทุนยังคงมีไม่เข้มข้น (White et al. 2012, Hall 2013b, Ince 2014, Mickle 2020) ทั้งนี้ ผู้เขียนได้ขยายการไขว่คว้าการปิดล้อมใหม่ที่ผ่าน มา จากเดิมพิจารณาเพียงประเด็นปฏิบัติการและเป้าหมายของกระบวนการ ปิดล้อมใหม่ ผู้การชี้ให้เห็นถึงผลลัพธ์ของกระบวนการที่มีส่วนต่อการประกอบ สร้างความไม่แน่นอน การพรากอำนาจ ที่ดิน และทรัพยากรที่จำเป็นต่อวิถี การดำรงชีพ วิธีการผลิต และการกำหนดยุทธศาสตร์ในอนาคตไปจากมือของ เกษตรกรปราจีนบุรี

ดังนั้น ภาพของภาวะความไม่แน่นอนในสังคมเกษตรกรรมของ ปราจีนบุรีที่ถูกนำเสนอไว้ภายในงานเขียนชิ้นนี้ จึงวางอยู่บนข้อเสนอของการ ทำความเข้าใจและตั้งคำถามเกี่ยวกับภาวะความไม่แน่นอนที่ถูกสร้างขึ้นใน สังคมเกษตรกรรมของปราจีนบุรี อันสืบเนื่องกระบวนการปิดล้อมใหม่ที่เกิด ขึ้นนับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2530 โดยภายในงานชิ้นนี้จึงแบ่งเนื้อหาเสนอออกเป็นสี่ส่วน ประกอบด้วย ส่วนแรก เป็นการสะท้อนถึงเงื่อนไขและกระบวนการ ที่มีส่วนต่อการประกอบสร้างภาวะความไม่แน่นอนในสังคมเกษตรกรรม ส่วนที่สอง เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของเกษตรกรภายใต้ ภาวะความไม่แน่นอนที่แตกต่างกัน ส่วนที่สาม เป็นการนำเสนอถึงภูมิทัศน์ แหล่งอาหารโลกในฐานะโครงร่างแห่งความหวังของเกษตรกรที่ถูกเครือข่าย เกษตรกรบางส่วนใช้เพื่อสะท้อนกลับต่อแนวทางการพัฒนาที่นำโดยรัฐ และกลุ่มทุนจนมีส่วนต่อการสร้างภาวะความไม่แน่นอนในสังคมเกษตรกรรม ที่ผ่านมา และส่วนสุดท้าย คือบทสรุป

จาก ‘แหล่งอยู่ชั่วคราว’ สู่ ‘หลังบ้านอีอีซี’: การประกอบสร้างความไม่แน่นอนผ่านการปิดล้อมใหม่

การทำความเข้าใจถึงที่มาและสาเหตุของความไม่แน่นอนในสังคมนเกษตรกรรมในส่วนนี้ ผู้เขียนเน้นให้ความสำคัญที่กระบวนการปิดล้อมใหม่ในฐานะกระบวนการประกอบสร้างความไม่แน่นอน รวมถึงช่วยยืนยันว่าความไม่แน่นอนของเกษตรกรในปัจจุบันไม่ใช่เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาโดยธรรมชาติ แต่เกิดจากปฏิบัติการทั้งในและนอกระบบเศรษฐกิจของเครือข่ายปิดล้อมใหม่ โดยเฉพาะเครือข่ายนักเล่นที่ดินหรือนักธุรกิจที่ดินที่พรางการเข้าถึงอำนาจ ที่ดิน และทรัพยากรท้องถิ่นของเกษตรกรท้องถิ่นไป เพื่อตอบสนองต่อเป้าหมายการเปิดพรมแดนการสะสมทุนใหม่ ซึ่งวิธีการดำรงชีพของเกษตรกรปราจีนบุรีในช่วงก่อนทศวรรษที่ 2520 เคยเป็นวิถีที่มีความแน่นอน เนื่องจากเกษตรกรสามารถเข้าถึงและมีอำนาจในการจัดการ/ควบคุมทรัพยากรธรรมชาติ ที่ดินและแหล่งน้ำในบริเวณที่พวกเขาเชื่อว่าสามารถเป็น ‘แหล่งอยู่ชั่วคราว’ หรือแหล่งเกษตรกรรมที่สำคัญได้ จากสภาพภูมิประเทศและทรัพยากรธรรมชาติ ประกอบด้วย ที่ดิน แหล่งน้ำ และป่าไม้ที่อุดมสมบูรณ์ (เครือข่ายองค์กรชุมชนจังหวัดปราจีนบุรี 2554)

เกษตรกรในช่วงเวลาดังกล่าวมีเพียงความไม่แน่นอนบางอย่างที่มีผลกระทบโดยตรงต่อการดำรงชีพและกระบวนการผลิต ได้แก่ภัยธรรมชาติ การลักขโมย และสงคราม⁴ อย่างไรก็ตาม การรับมือต่อความไม่แน่นอนดังกล่าว เกษตรกรอาศัยความสัมพันธ์ระหว่างเครือญาติและระหว่างคนในชุมชน รวมถึงทรัพยากรของชุมชนที่มีอยู่ในการรับมือและแก้ไขผลกระทบที่เกิดขึ้น เช่น การเก็บทรัพยากรบนพื้นที่ป่าแหล่งน้ำ การใช้ที่ดินของชุมชน การระดมทรัพยากรและแรงงานระหว่างคนภายในชุมชนเพื่อบรรเทาผลกระทบจากภัยธรรมชาติ รวมถึงการเคลื่อนย้ายไปมาระหว่างบ้านของเครือญาติในภาวะสงคราม

“คนอพยพเข้ามาตั้งบ้านตั้งชุมชน ทำนาข้าว สวน พืชไร่ ปอ มันสำปะหลัง ข้าวโพด ถั่วเขียว ถั่วลิสง เพราะบริเวณนี้มีดิน มีน้ำอุดมสมบูรณ์ เช่น กลุ่มที่มาจากลาวจากอีสาน มากันเป็น เครือญาติเพื่อมาใช้พื้นที่ราบลุ่มที่มีอยู่มากและแหล่งน้ำ แลวกบินทร์บุรี แต่ละกลุ่มก็จะมีผู้นำเป็นของตนเอง แต่พอมี เหตุการณ์ไม่ปกติหรือมีงานอะไรก็ยิ่งมาช่วยเหลือกัน” หลงพร (นามสมมติ) อดีตข้าราชการครูจังหวัดปราจีนบุรี (สัมภาษณ์ 30 กันยายน 2565)

“คนเมื่อก่อนเคยเก็บผักเก็บปลาจากข้างทางบ้างจาก ริมรั้วบ้านบ้าง เพราะมีอยู่มากและไม่มีใครเป็นเจ้าของจึงไม่มีใครห้าม เอามาทำกับข้าวร่วมกับของที่ตนเองปลูกเอง มันก็ช่วย ทำให้เราสามารถเลือกกินได้หลากหลาย แม้จะเป็นช่วงที่บาง ครอบครัวยุคจะเพาะปลูกไม่ขึ้นก็ตาม ก็ยังมีของจากธรรมชาติมา ช่วยได้ แต่ปัจจุบัน เราถูกจำกัดการกิน เพราะคนจากข้างนอก มามากขึ้น เริ่มแย่งชิงอ้างว่าของตรงนั้นที่ดินตรงนั้นเป็นของ ตนเอง ... และอีกอย่างคือวิถีเกษตรกรที่เปลี่ยนไปตามทุน เกษตรกรรมใหญ่ที่สามารถกำหนดพืชในตลาด ทำให้เกษตรกร ต้องปลูกตามที่กลุ่มทุนใหญ่เหล่านั้นปลูก และคนส่วนใหญ่ก็ต้อง กินตามที่กลุ่มทุนใหญ่เหล่านั้นขาย” พี่ใหญ่ (นามสมมติ) เกษตรกรรายย่อยและสมาชิกกลุ่มเกษตรอินทรีย์ในอำเภอบินทร์บุรี (สัมภาษณ์ 7 กุมภาพันธ์ 2560)

จุดเปลี่ยนสำคัญที่มีผลต่อการดำรงชีพของเกษตรกรปราจีนบุรี คือ การเปลี่ยนแปลงภายในสังคมเกษตรกรรมของปราจีนบุรีในช่วงหลังกระแส ดินที่ดินนับตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา เนื่องจากช่วงเวลาดังกล่าว ที่ดิน เกษตรกรรมในจังหวัดปราจีนบุรีกลายเป็นเป้าหมายของบรรดาเครือข่ายนัก เล่นที่ดินจากภายนอก ซึ่งเป็นกลุ่มนายทุนชาติกับนายทุนท้องถิ่นในจังหวัด ที่ต้องการเข้าถึงที่ดินหรือกว้านซื้อที่ดินเพื่อนำมาเก็งกำไร หรือเพื่อ

แสวงหาผลประโยชน์จากการเป็นนายหน้า หรือเพื่อนำมาครอบครองไว้ โดยเหตุผลสำคัญที่ทำให้ที่ดินบริเวณนี้กลายเป็นที่สนใจของนักเล่นที่ดินจากภายนอก คือ ผลจากการที่รัฐกำหนดให้จังหวัดชลบุรี ระยอง และฉะเชิงเทราเป็นเขตยุทธศาสตร์พัฒนาอุตสาหกรรมหลักของประเทศภายใต้โครงการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออก (Eastern Seaboard Development Program: ESB) ก่อนที่ช่วงต่อมารัฐได้ขยายเขตพื้นที่ของโครงการฯ ระยะที่สอง ครอบคลุมถึงปราจีนบุรี โดยกำหนดให้มีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินแหล่งเกษตรกรรมบางส่วนถูกนำไปใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทอุตสาหกรรมสำหรับรองรับ และสนับสนุนการขยายตัวของเขตอุตสาหกรรมหลักจากสามจังหวัดชายฝั่งทะเลตะวันออก ทำให้ปราจีนบุรีเสมือนเป็น ‘หลังบ้านเขตอุตสาหกรรม’ (industrial area backyard) จากการเป็นพื้นที่ส่วนต่อขยายของโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออกของไทย ทำให้ความสนใจของนักเก็งกำไรที่ดินพุ่งตรงมายังพื้นที่ของสามจังหวัดภายใต้โครงการของรัฐ รวมถึงบางส่วนของความสนใจมายังพื้นที่เกษตรกรรมราคาถูกที่อาณาบริเวณติดกับสามจังหวัดดังกล่าว ในฐานะชุมทองสำหรับเก็งกำไรที่ดิน⁵ (กองบรรณาธิการ นิตยสารธุรกิจที่ดิน 2533) โดยเฉพาะฝั่งตะวันออกของจังหวัดปราจีนบุรีที่มีความน่าสนใจสำหรับการเก็งกำไรมากกว่าพื้นที่ใกล้เคียง เนื่องจากเป็นพื้นที่เกษตรกรรมขนาดใหญ่ และเป็นที่ตั้งของเส้นทางคมนาคมสายหลักเชื่อมโยงระหว่างภาคตะวันออกกับภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย รวมถึงเป็นเส้นทางหลักสู่ประเทศกัมพูชา (เครือข่ายองค์กรชุมชนจังหวัดปราจีนบุรี 2554)

อย่างไรก็ตาม ในช่วงต้นของโครงการพัฒนาอุตสาหกรรมภาคตะวันออก ที่ดินเกษตรกรรมในปราจีนบุรีส่วนใหญ่ไม่ได้อยู่ในสถานะที่สามารถลงทุนได้หรือพร้อมขายในตลาดที่ดิน เนื่องจากเหตุผลสำคัญสองประการ ได้แก่ หนึ่ง คือสาเหตุเกี่ยวกับการออกเอกสารแสดงสิทธิการเป็นเจ้าของแก่เกษตรกรเจ้าของที่ดินที่ยังไม่ครอบคลุมในหลายพื้นที่ เกษตรกรบางส่วนจึงยังไม่ได้รับการออกโฉนดที่ดิน หรือยังคงถือเอกสารสิทธิครอบครองที่ดินประเภทอื่น ทำให้นักเก็งกำไรที่ดินส่วนใหญ่ยังไม่กล้าเสี่ยงซื้อขายที่ดินที่ยังไม่มีเอกสารสิทธิ์แบบทางการ และสาเหตุที่สอง คือ เกษตรกรเจ้าของที่ดินส่วนใหญ่ยังไม่มี ความปรารถนาที่จะขายที่ดินของครัวเรือนตนเองไป เนื่องจากภาคเกษตรกรรมยังเป็นวิถีดำรงชีพที่มีความแน่นอน และเป็นแหล่งรายได้ของครัวเรือนที่สำคัญ แม้ว่าจะมีสมาชิกบางคนในบางครัวเรือนได้ออกไปหารายได้นอกภาคเกษตรกรรมก็ตาม แต่สมาชิกของครัวเรือนส่วนใหญ่ยังคงอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ในการผลิตและวิถีการดำรงชีพในภาคเกษตรกรรม

ดังนั้น เพื่อปลูกกระแสตื่นที่ดินให้เกิดขึ้นจริงในกรณีของปราจีนบุรี เครือข่ายปิดล้อมใหม่ได้อาศัยกลไกทั้งในและนอกระบบตลาดที่ช่วยดึงที่ดินจากมือเกษตรกรมาสู่การเป็นสินค้าที่มีสถานะสามารถลงทุนได้หรือพร้อมขายในตลาดที่ดิน ซึ่งเครือข่ายปิดล้อมใหม่ในกรณีของสังคมเกษตรกรรมปราจีนบุรีได้ปรากฏผู้กระทำการที่หลากหลาย นอกเหนือจากนักเล่นที่ดินจากภายนอกซึ่งเป็นกลุ่มนายทุนชาติดกับนายทุนท้องถิ่นในจังหวัดแล้ว ยังพบเห็นบทบาทของรัฐ และเครือข่ายท้องถิ่นที่มีส่วนร่วมกันปฏิบัติการและส่งผลต่อการพรากการเข้าถึงและอำนาจในการจัดการ/ควบคุมที่ดินและทรัพยากรท้องถิ่นออกจากมือของเกษตรกรและทำที่ดินกลายเป็นสินค้าที่สามารถซื้อขายได้ในตลาดที่ดิน ทั้งนี้ ปฏิบัติการของบรรดาผู้กระทำการในเครือข่ายปิดล้อมใหม่นี้ปรากฏผ่าน 3 ปฏิบัติการที่สำคัญ ได้แก่

ปฏิบัติการที่หนึ่ง: การเปลี่ยนที่ดินกลายเป็นทุน

นับตั้งแต่ทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นมา ประเทศไทยมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมให้เกิดการออกเอกสารสิทธิ์ที่ดินแก่เกษตรกรอย่างถูกต้องตามกฎหมาย (formalization) ผ่านชุดของโครงการเกี่ยวกับที่ดินไม่ว่าจะเป็นโครงการปฏิรูปที่ดิน โครงการเร่งรัดการออกเอกสารสิทธิ์ที่ดิน โครงการแปลงสินทรัพย์เป็นทุน รวมถึงกฎระเบียบผังเมือง (มูลนิธิสถาบันที่ดิน 2548) ซึ่งรัฐไทยอ้างว่าชุดโครงการนี้จะเป็นกลไกหรือสิ่งประดิษฐ์สำคัญที่ขับเคลื่อนเศรษฐกิจ กระจายความมั่นคง และสร้างหลักประกันด้านที่ดินภายในสังคมเกษตรกรรม อันเป็นส่วนหนึ่งของการลดความเป็นการเมือง (de-politicized) และอ้างเพียงผลลัพธ์ที่จะสร้างประโยชน์แก่ทุกคน (win-win outcomes) (Borras Jr. and Franco 2011, Kenney-Lazar, Dwyer, and Hett 2018, Kenney-Lazar 2019)

อย่างไรก็ตาม ในความเป็นจริงของชุดโครงการดังกล่าวในฐานะสิ่งประดิษฐ์ของรัฐ แม้ว่าจะเพิ่มความมั่นคงในการครอบครองสิทธิ์เหนือที่ดินให้กับพลเมือง แต่สำหรับสังคมเกษตรกรรม ผลที่ตามมา คือมันไม่เพียงแค่ปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างเกษตรกรกับที่ดินในเชิงกฎหมายเท่านั้น (Carter 2015) แต่ยังทำให้ที่ดินเกษตรกรรมจำนวนมากกลายเป็นสินค้าที่ถูกรับรองสิทธิถือครองผ่านกฎหมายของรัฐ (Polanyi 2001 [1944], Vandergeest 1997) เปิดโอกาสให้บรรดาเครือข่ายนักเล่นที่ดินรุกคืบเข้ามาใช้พลังของทุนเพื่อปิดล้อมและกว้านซื้อที่ดินไปจากมือของเกษตรกร และใช้อำนาจที่ขบถธรรมจากระบบกรรมสิทธิ์ในการถูกกีดกัน (exclusion) การเข้าถึงที่ดิน (Hall et al. 2011, Hall 2013a, กัมปนาท เบ็ญจนาวิ 2563) เพื่อสร้างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากการปล่อยเช่าให้เกษตรกร หรือการเก็งกำไรราคาที่ดิน โดยที่ข้อมูลจากตารางที่หนึ่ง ปรากฏให้เห็นถึงแนวโน้มของการเพาะปลูกบนที่ดินของเกษตรกรเองที่เพิ่มสูงขึ้นในช่วงแรกก่อนลดลงในช่วงเวลาต่อมา ต่างจากแนวโน้มของการเพาะปลูกบนเนื้อที่ของผู้อื่นที่ลดลงในช่วงแรกก่อนเพิ่มขึ้นในช่วงเวลาถัดมา

ตาราง 1: จำนวนเนื้อที่ตามลักษณะการถือครองที่ดินของเกษตรกรระหว่างปี พ.ศ. 2537-2556

ลักษณะการถือครองที่ดิน	จำนวนเนื้อที่ (ไร่)				
	พ.ศ. 2537	พ.ศ. 2541	พ.ศ. 2546	พ.ศ. 2551	พ.ศ. 2556
เนื้อที่ของตนเอง	1,025,196	1,012,795	545,129	743,161	572,957
- เป็นเจ้าของ	932,286	930,326	535,212	449,371	376,455
- จำนองผู้อื่น	91,702	81,023	9,744	287,999	196,498
- ขายฝากผู้อื่น	1,208	1,446	173	5,790	5
เนื้อที่ของผู้อื่น	310,647	229,779	371,146	756,288	540,142
- เช่าผู้อื่น	273,782	191,564	359,487	568,277	418,862
- รับจำนอง	5,662	5,019	356	-	-
- รับขายฝาก	1,402	1,802	41	-	-
- ได้ทำฟรี	29,801	31,394	11,262	188,011	121,280

ที่มา: สำนักงานสถิติแห่งชาติ (2538, 2547, 2557)

“การมีโฉนดโฉนดที่ดินทำให้รู้ว่าใครเป็นเจ้าของที่ดินตรงไหน แต่ไม่มีอะไรรับประกันว่าโฉนดจะอยู่กับเราไปตลอด ที่ดินบริเวณนี้ส่วนใหญ่ไม่ใช่ของชาวบ้านในพื้นที่ แต่เป็นที่ของคนในกรุงเทพฯ เป็นส่วนใหญ่มาซื้อไว้เพื่อเก็งกำไร ปลอมเช่า หรือมาสร้างบ้านพัก” ลุงชัย (นามสมมติ) เกษตรกรในอำเภออินทร์บุรี (สัมภาษณ์ 29 กรกฎาคม 2563)

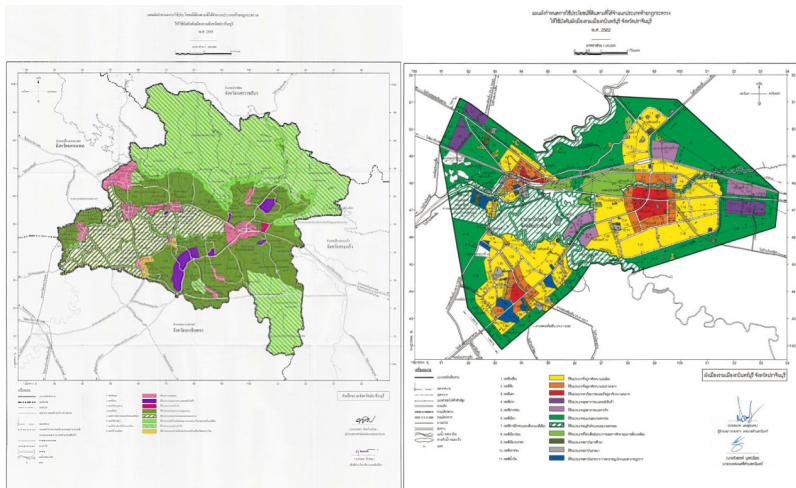
สถานการณ์เช่นนี้เริ่มถูกตั้งคำถามมากขึ้นในช่วงเวลาที่ผ่านมา (Lund 2002, Peters 2007, Tandon 2014) ซึ่งเกษตรกรในปราจีนบุรีจำนวนหนึ่งได้ตั้งคำถามต่ออำนาจของตลาดและพลังของทุนที่มีผลต่อการเข้าถึงที่ดินของเกษตรกรและนำไปสู่การแยกความแตกต่างในสังคม

เกษตรกรรมแห่งนี้ ด้านหนึ่ง เกษตรกรที่มีทุน มีรายได้และทรัพยากรนอกภาคเกษตรกรรม และสามารถเข้าถึงอำนาจในการบริหารจัดการและควบคุมการใช้ทรัพยากรท้องถิ่น คือกลุ่มคนที่มีวิธีการและเครื่องมือที่หลากหลายเพื่อรักษาหรือเพื่อเพิ่มทุนสิทธิเหนือที่ดินของตนเองได้ แตกต่างจากอีกด้านหนึ่ง เกษตรกรรายย่อยส่วนใหญ่ที่มีทุน ทรัพยากร และอำนาจต่อรองที่จำกัด กลับถูกบีบโดยอำนาจของตลาดและพลังของทุนให้ยอมปล่อยทรัพย์สินและที่ดินของตนเอง หรือต้องแสวงหาทางเลือกอื่นขึ้นมาทดแทนเพื่อปกป้องสิทธิเหนือที่ดินของตนเองไว้ หนึ่งในทางเลือกที่มักเกิดขึ้นคือการเช่าที่ดินจากเครือญาติ จากคนรู้จักในชุมชน หรือจากบรรดาเจ้าของที่ดินที่ซื้อที่ดินเก็บไว้เพื่อเก็งกำไร

“พอคนเริ่มมีโฉนด ไม่นานนายทุนเริ่มเข้ามาหาซื้อที่ดินเก็บไว้ หรือหาทำเลสร้างโรงงาน หรือทำไร่สวนแปลงใหญ่ รุนลุน รุนป่าหลายคนยอมขาย เพราะไม่มีทุนบ้าง มองหาโอกาสทางอื่นบ้าง หรือถูกบีบให้ต้องขายบ้าง ... ตอนนี้จะเห็นได้ว่าวิถีเกษตรกรเปลี่ยนไปในสองส่วน คือ ส่วนคนทำมากมักจะเป็นคนที่สิ้นไร้ไม้ตอก เช่น ลูกคนหนึ่งมีที่ดินน้อยต้องเช่าที่ดินเพิ่มเพื่อจะได้มีกำไรบ้าง กับส่วนของคนที่ทำน้อย แต่มีที่ดินในมือมากมักมีทุนและหากำไรได้จากการขายหรือปล่อยเช่าที่ดิน” หนู่ย (นามสมมติ) สมาชิกกลุ่มเกษตรกรในอำเภอกบินทร์บุรี (สัมภาษณ์ 22 ตุลาคม 2564)

นอกเหนือจากการออกเอกสารสิทธิ์ที่ดินผ่านชุดของโครงการเกี่ยวกับที่ดินต่าง ๆ แล้ว รัฐไทยยังใช้กระบวนการแบ่งเขตและการจัดประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดิน เพื่อหนุนเสริมกระบวนการเปลี่ยนที่ดินกลายเป็นทุน ผ่านการจัดทำผังเมืองและนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมในภาคตะวันออก ซึ่งเห็นได้ชัดจากออกกฎกระทรวงให้ใช้บังคับผังเมืองรวมจังหวัดปราจีนบุรี พ.ศ. 2555 กฎกระทรวงให้ใช้บังคับผังเมืองรวมเมืองกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี พ.ศ. 2562 และประกาศกระทรวงอุตสาหกรรม กำหนดแบ่งเขต

ของนิคมอุตสาหกรรมกบินทร์บุรี ในปี พ.ศ. 2540 เป็นต้น ที่มีการกำหนดและรับรองเขตประกอบการอุตสาหกรรมขึ้นในพื้นที่ใกล้พื้นที่ของเกษตรกรรม เช่นเดียวกับนโยบายการพัฒนาอุตสาหกรรมในภาคตะวันออกที่ปรากฏการวางยุทธศาสตร์การพัฒนาอุตสาหกรรมปราจีนบุรีโดยรัฐมาตั้งแต่โครงการพัฒนาอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออก (ESB) ระยะที่สอง ที่กำหนดให้ปราจีนบุรีเป็นทั้งศูนย์กลางหลักของภาคตะวันออกตอนบน จังหวัดในเขตส่งเสริมการลงทุนเขตสาม ศูนย์กลางโครงข่ายคมนาคมเชื่อมเขตอุตสาหกรรมชายฝั่งทะเลตะวันออก ภาคตะวันออกเฉิองเหนือและภาคกลางของไทย รวมถึงเชื่อมโยงกับประเทศกัมพูชา (รุงนภา ยรรยงเกษมสุข 2560) โดยตารางที่สองสะท้อนให้เห็นถึงแนวโน้มของเขตอุตสาหกรรมและการใช้ประโยชน์ที่ดินนอกภาคเกษตรกรรมภายในปราจีนบุรีที่ขยายตัวอย่างต่อเนื่อง

รูปภาพ 1: การแบ่งเขตประกอบการอุตสาหกรรมในจังหวัดปราจีนบุรีตามประกาศของรัฐ

ที่มา: กฎกระทรวงให้ใช้บังคับผังเมืองรวมจังหวัดปราจีนบุรี พ.ศ. 2555, กฎกระทรวงให้ใช้บังคับผังเมืองรวมเมืองกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี พ.ศ. 2562

ตาราง 2: การเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดินระหว่างปี พ.ศ. 2544-2561

การใช้ประโยชน์ที่ดิน	พ.ศ. 2544		พ.ศ. 2553		พ.ศ. 2561	
	จำนวน (ไร่)	ร้อยละ	จำนวน (ไร่)	ร้อยละ	จำนวน (ไร่)	ร้อยละ
ที่ดินเกษตรกรรม	1,721,180	57.83	1,449,462	48.7	1,479,292	49.68
ที่ดินนอกเกษตรกรรม						
- ที่ดิน อุตสาหกรรม	13,392	0.45	27,564	0.92	33,583	1.13
- ที่ดินอยู่อาศัย	107,030	3.60	163,999	5.51	165,875	5.58
- อื่น ๆ	1,134,874	38.12	1,335,451	44.87	1,297,726	43.61

ที่มา: กรมพัฒนาที่ดิน (2545, 2557, 2562)

ทั้งนี้ กระบวนการเปลี่ยนที่ดินกลายเป็นทุนผ่านชุดของโครงการของรัฐเกี่ยวกับที่ดิน และการแบ่งเขตกับการจัดประเภทการใช้ประโยชน์ที่ดิน ถือเป็นแก่นกลางสำคัญหนึ่งในการประกอบสร้างความไม่แน่นอนแก่เกษตรกรปราจีนบุรี เนื่องจากการรับรองที่ดินให้เป็นสินค้าในตลาดอย่างเป็นทางการ และการหนุนเสริมการใช้ประโยชน์นอกภาคเกษตรกรรมผ่านชุดโครงการและกฎระเบียบการแบ่งเขต/จัดประเภท การใช้ประโยชน์ที่ดินมีส่วนทำให้อำนาจของตลาดและพลังของทุนสามารถเข้าไปมีผลต่อการตัดสินใจในการรักษาหรือการปล่อยมือจากที่ดินของเกษตรกรหลายครัวเรือน ซึ่งความสำคัญของที่ดินต่อเกษตรกร นอกเหนือจากการเป็นปัจจัยการผลิตแล้วที่ดินยังถือเป็นเงื่อนไขต่อการดำรงชีพและเป็นหลักประกันสำคัญต่อความมั่นคง/ความแน่นอนในชีวิตของเกษตรกร (Sharma, Upreti, and MüllerBöker 2014, Rigg et al. 2018, ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี 2554) เมื่อเครือข่ายปิดล้อมใหม่สามารถใช้พลังของทุนในการดึงที่ดินและทรัพยากรท้องถิ่นของเกษตรกรเข้าสู่ตลาดได้ จึงมีผลอย่างมากต่อการกำหนดวิถีทางของการดำรงชีวิตและการรับมือกับความไม่แน่นอนของเกษตรกรทั้งช่วงเวลาปัจจุบันและอนาคต

ปฏิบัติการที่สอง: การผลิตซ้ำภูมิทัศน์การพัฒนาแบบทุนนิยม

เมื่อกระแสการตื่นที่ดินเพิ่มสูงมากขึ้นตลอดช่วงทศวรรษที่ 2530 จึงทำให้รัฐไทยและเครือข่ายปิดล้อมใหม่ต้องตอบสนองต่อกระแสดังกล่าว ผ่านการสร้างภูมิทัศน์การพัฒนาใหม่เหนือพื้นที่ปราจีนบุรี โดยมีเป้าหมายเพื่อให้เกษตรกรและผู้คนท้องถิ่นหลุดออกจากภูมิทัศน์เดิมของผู้คนในปราจีนบุรีและบริเวณโดยรอบที่มองดินแดนแห่งนี้ในฐานะแหล่งอยู่อาศัยน้ำ อันเป็นภูมิทัศน์ที่อิงอยู่กับความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรและความสัมพันธ์ในการผลิตและวิถีการดำรงชีพของผู้คนท้องถิ่น และหันมายอมรับกับภูมิทัศน์การพัฒนาแบบทุนนิยมและอุตสาหกรรมสมัยใหม่ในฐานะหนทางสู่การพัฒนาและความก้าวหน้า หากเกษตรกรและผู้คนท้องถิ่นยอมรับต่อภูมิทัศน์การพัฒนาดังกล่าวก็จะทำให้รัฐและเครือข่ายกลุ่มทุนมีความชอบธรรมในการมีบทบาทนำการเปลี่ยนแปลงพื้นที่เกษตรกรรมหลังเขา (hinterland) หรืออดีตพื้นที่เกษตรกรรมนอกเขตพัฒนาเศรษฐกิจของรัฐและทุน สู่การเป็นหลังบ้านเขตอุตสาหกรรมหลักชายฝั่งทะเลตะวันออก

กระบวนการสำคัญที่รัฐไทยและเครือข่ายกลุ่มทุนใช้เพื่อให้ผู้คนยอมรับกับภูมิทัศน์การพัฒนาแบบอุตสาหกรรมสมัยใหม่ คือการกำหนดแนวทางและเป้าหมายการพัฒนาสู่สังคมอุตสาหกรรมผ่านแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาและกฎระเบียบเกี่ยวกับการใช้ที่ดิน (รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข 2560) ดังเช่น เนื้อหาภายในแผนพัฒนากลุ่มจังหวัดภาคตะวันออก 2 (จันทบุรี ตราด นครนายก ปราจีนบุรี สระแก้ว) พ.ศ. 2566-70 ระบุว่า ‘ปราจีนบุรีมีฐานการผลิตภาคอุตสาหกรรม ... ที่สามารถรองรับการพัฒนาของเขตอีอีซี และส่งออกผ่านเขตเขตเศรษฐกิจพิเศษไปยังประเทศเพื่อนบ้าน’ เนื้อหาแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 ที่สภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ระบุการพัฒนาปราจีนบุรีไว้ในเป้าหมายเกี่ยวกับ ‘การยกระดับการพัฒนาในกลุ่มอุตสาหกรรม ที่ประกอบด้วย จังหวัดปทุมธานี พระนครศรีอยุธยา ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา ชลบุรี และระยองให้เป็น

กลุ่มอุตสาหกรรมสำหรับกิจการที่ใช้เทคโนโลยีขั้นสูงและอุตสาหกรรมแห่งอนาคต’ หรือสำนักงานจังหวัดปราจีนบุรีที่ระบุถึงตัวชี้วัดที่ 8 เกี่ยวกับการยกระดับให้ ‘จังหวัดปราจีนบุรีเป็นพื้นที่เศรษฐกิจพิเศษในเขตระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก’ รวมถึงคำกล่าวของเลขาธิการสำนักงานคณะกรรมการนโยบายเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออกถึงการพัฒนาปราจีนบุรีภายในแผนการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกว่า ‘ตามศักยภาพของปราจีนบุรีแล้ว สามารถเข้ามาอยู่ในอีอีซีได้ เนื่องจากมีการลงทุนของภาคอุตสาหกรรมเดิมอยู่แล้ว มีโครงสร้างพื้นฐานของระบบคมนาคมที่พร้อม’ เป็นต้น

นอกจากนี้ อีกหนึ่งกระบวนการผลิตซ้ำภูมิทัศน์การพัฒนาแบบทุนนิยมที่สำคัญ คือการประกอบสร้างจินตนาการเกี่ยวกับประเภทของพื้นที่ผ่านการสร้างภาพเชิงสถิติ (Li 2014, McMichael 2014, Schoenberger, Hall, and Vandergeest 2017) ซึ่งสถิติเกี่ยวกับที่ดินที่ถูกหยิบยกขึ้นมาโดยบรรดากลุ่มข้าราชการ นักวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญทางด้านเศรษฐกิจ และบริษัททางด้านอสังหาริมทรัพย์ ถูกใช้สำหรับสร้างจินตนาการเกี่ยวกับที่ดินในปราจีนบุรีในฐานะประเภทที่ดินหรือพื้นที่ที่มีความเหมาะสมในการลงทุนและเปลี่ยนไปสู่การเป็นเมืองอุตสาหกรรมใหม่ รวมถึงยังถูกใช้เป็นข้ออ้างในการผลักดันให้พื้นที่แห่งนี้ถูกกำหนดเป็นส่วนหนึ่งของโครงการพัฒนาพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (Eastern Economic Corridor: EEC) (ไชยา ยัมวิไล 2561, ฐานเศรษฐกิจ 2561) เพื่อนำมาแทนที่ภูมิทัศน์แบบเกษตรกรรมของคนท้องถิ่นที่มีฐานมาจากวิถีชีวิตวิถีการผลิต ภูมิประเทศ และทรัพยากรท้องถิ่นที่พวกเขาได้สัมผัสและสัมผัสจริงมาอย่างต่อเนื่อง

ตาราง 3: การสร้างภาพเชิงสถิติ

ผู้ใช้สถิติ	สถิติ/ข้อมูลที่ถูกใช้						
	อุตสาหกรรม ขยายตัว	สภาพ เศรษฐกิจ	โครงสร้าง พื้นฐาน	ภูมิศาสตร์ และที่ตั้ง	การ เมือง	กฎ ระเบียบ/ แผนพัฒนา	ราคา ที่ดิน
นักการเมือง ท้องถิ่น	X		X		X		
กนอ.	X			X		X	
สำนักงาน EEC	X	X	X	X	X	X	
สภาอุตสาหกรรม จังหวัด	X	X	X	X		X	
บริษัทด้าน อสังหาริมทรัพย์	X	X	X	X			X
บริษัทด้าน อุตสาหกรรม	X	X	X	X	X	X	
สถาบันการวิจัย	X	X	X	X	X	X	

ที่มา: โสมบายเออร์ทีม (2556) ประชาชาติธุรกิจออนไลน์ (2560, 2563ก, 2563ข) ประอรพิต กัษรฐัฒนา (2561) กรุงเทพธุรกิจ (2562) สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช (ม.ป.ป.)

ทั้งนี้ เป้าหมายหนึ่งของการผลิตซ้ำภูมิทัศน์การพัฒนาแบบทุนนิยมคือการสร้างความชอบธรรมให้กับรัฐและเครือข่ายในการใช้อำนาจในการจัดการ/ควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินและทรัพยากรท้องถิ่น นับตั้งแต่หลังช่วงกระแสตื่นที่ดิน เห็นชัดว่ารัฐกลายเป็นสถาบันที่สามารถอาศัยอำนาจในการกำหนดทิศทางการพัฒนาและการใช้ประโยชน์ที่ดิน ผ่านแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาและข้อกำหนดเกี่ยวกับแผนผังการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ถูกกำหนดโดยรัฐส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น โดยมีพื้นฐานสำคัญอยู่ที่การบังคับใช้อำนาจแบบรวมศูนย์ เป็นเอกภาพ และเด็ดขาดโดยรัฐเหนือพื้นที่ (Borras Jr. and Franco 2011, Kiatnakin Phatra 2022, รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข 2560) รวมถึงการปรากฏตัวของกลุ่มผู้กระทำการที่สามารถเข้าถึงอำนาจรัฐ

และสนับสนุนการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมอุตสาหกรรมในฐานะภูมิทัศน์การพัฒนาใหม่ โดยอ้างว่าการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมและการเกิดสังคมอุตสาหกรรมจะช่วยให้คนท้องถิ่นมีสถานะทางเศรษฐกิจที่ดีขึ้น เพราะลูกหลานมีแหล่งงานที่รองรับ และเกษตรกรท้องถิ่นจะขายผลผลิตของตนเองมากขึ้นจากแรงงานที่ไหลเย็นเข้ามา เช่น กำนันอาทิตย์ (นามสมมติ) เป็นผู้ที่สนับสนุนการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมอุตสาหกรรม และยังเป็นผู้มีบทบาทในการรวบรวมแปลงที่ดินให้กับกลุ่มนายทุนที่เข้ามาสร้างนิคมอุตสาหกรรม รวมถึงใช้อำนาจรับรองการขยายเขตของโรงงาน ดังเห็นได้จากบทสัมภาษณ์ที่ชี้ให้เห็นแง่มุมดีจากการเข้ามาของโรงงานอุตสาหกรรม

“ช่วงปี 2530 โรงงานเริ่มเข้ามาหาซื้อที่ดินและสร้างโรงงาน เริ่มต้นจาก 4-5 โรงงาน ก่อนจะเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ... คนงานจากทั้งในพื้นที่และคนงานจากโคราชก็ต่างได้ประโยชน์จากโรงงานที่เข้ามาตั้ง ... ที่ดินที่เคยมีราคา 20,000-30,000 บาท ในตอนนั้น ต่อมาราคาก็เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ หลายคนมีฐานะขึ้นมาในช่วงนั้น” กำนันอาทิตย์ (นามสมมติ) กำนันในอำเภอภินทรบุรี (สัมภาษณ์ 23 ตุลาคม 2564)

ท้ายที่สุด การปรับภูมิทัศน์จากหลังเขาสู่หลังบ้านเขตอุตสาหกรรมของออีชี สามารถสะท้อนให้เห็นถึงภาพอนาคตเกี่ยวกับวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรมที่เต็มไปด้วยข้อจำกัดและมีความไม่แน่นอน โดยหนึ่งเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้วิถีชีวิตแบบเกษตรกรรมไม่แน่นอนภายใต้ภูมิทัศน์การพัฒนาดังกล่าว คือการที่เกษตรกรท้องถิ่นขาดการเข้าถึงอำนาจและการมีส่วนร่วมในกระบวนการกำหนดและปรับภูมิทัศน์การพัฒนาพื้นที่ ซึ่งการปล่อยให้ภูมิทัศน์การพัฒนาใหม่ที่รัฐและทุนนายทุนศาสตร์การพัฒนาและตัวเลขสถิติมาเป็นข้ออ้างในการกำหนดแนวทางการพัฒนาดำเนินต่อไป ด้านหนึ่ง จะทำให้วิธีการผลิตและการใช้ประโยชน์ที่ดินเกษตรกรรมถูกลดคุณค่าลง และอีกด้านหนึ่ง จะเป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับวิธีการผลิตและการใช้ที่ดินนอกภาคเกษตรกรรม (McMichael 2013)

ปฏิบัติการที่สาม: การใช้เครือข่ายความสัมพันธ์และความรุนแรง

กลุ่มข้าราชการ เจ้าหน้าที่รัฐ ผู้ทรงอิทธิพลท้องถิ่น (เจ้าพ่อ) รวมถึงเกษตรกรในพื้นที่จำนวนหนึ่ง คือเครือข่ายภายในท้องถิ่นของกลุ่มธุรกิจที่ดินและขบวนการกว้านซื้อที่ดินที่มีบทบาทสำคัญในการช่วยหนุนเสริมการปิดล้อมที่ดินผ่านการอาศัยทั้งความสัมพันธ์ทางสังคม และความรุนแรงเพื่อดึงที่ดินจากมือเกษตรกรเข้าสู่ตลาดที่ดิน (Li 2018, Körling, and Ibrahim 2019) ตัวอย่างของปฏิบัติการดังกล่าวนี้ เช่น กรณีของนักการเมืองระดับท้องถิ่นกลุ่มหนึ่งอาศัยการเข้าถึงอำนาจและโครงการเกี่ยวกับที่ดินของรัฐเพื่อเอื้อต่อการเข้าถึงสิทธิเหนือที่ดิน (สำนักข่าวอิศรา 2563, ไทยรัฐ 2563) กรณีของกลุ่มคนท้องถิ่นบางส่วนที่ร่วมมือกับบริษัทปลูกและแปรรูปยูคาลิปตัสบุกรุกที่ดินสาธารณะและที่ดินป่าเพื่อเปลี่ยนเป็นสวนยูคาลิปตัสและเก็งกำไรราคาที่ดิน (Lohmann 1991) รวมถึงกรณีของกลุ่มเจ้าหน้าที่กรมที่ดินและข้าราชการครูที่มีบทบาทสำคัญในการรวบรวมที่ดินในมือของเกษตรกรรายย่อยหลายครัวเรือนกลายเป็นที่ดินแปลงที่ดินใหญ่ให้กับกลุ่มทุนทั้งในช่วงการตื่นที่ดินระลอกแรกในช่วงทศวรรษที่ 2520 และระลอกที่สองในช่วงทศวรรษที่ 2550 ซึ่งเป็นช่วงที่ความต้องการที่ดินเพื่อการลงทุนภาคอุตสาหกรรมเพิ่มสูงขึ้น เนื่องจากโรงงานจากประเทศจีนที่ย้ายออกจากประเทศจีน เพื่อเลี่ยงผลกระทบจากสงครามการค้าระหว่างจีนและตะวันตก และโรงงานจากภาคกลางต้องการย้ายฐานการผลิตจากเหตุอุทกภัยในภาคกลาง (The Nation Thailand 2012)

“ลุงมีบทบาทอย่างมากตอนช่วงรวมแปลงสำหรับขายให้กับอุตสาหกรรม อย่างนิคมอุตสาหกรรมของตระกูล ... นี่ก็มาจากลุงร่วมมือกับกำนัน ... และผู้ใหญ่ ... พร้อมทั้งครูใหญ่... ในการกดดันและกว้านที่ดินของคนในพื้นที่” ลุงคณิต (นามสมมติ) อดีตเจ้าหน้าที่กรมที่ดินและสมาชิกเครือข่ายปิดล้อมที่ดินปราจีนบุรี (สัมภาษณ์ 29 กรกฎาคม 2561)

สำหรับบางกรณีการใช้ความสัมพันธ์ทางสังคม ยังอาจตามมาด้วยการอาศัยความรุนแรงและการใช้กำลัง⁶ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งในการดิ่งที่ดินของเกษตรกรรวมเป็นที่ดินแปลงใหญ่ให้กับกลุ่มทุน รวมถึงการยับยั้งกระแสการต่อต้านจากคนท้องถิ่น เช่น การข่มขู่และคุกคามเกษตรกรที่เคลื่อนไหวเรื่องปัญหาสิ่งแวดล้อมจากโรงงานในท้องถิ่น (ดอท อีสเทอร์เนิร์ส 2565)

“ถ้าเขาต้องการที่(ดิน)ของเรา ก็ต้องยอมหลักทางให้เขาไป หากไปขวางทางเขา ถ้าไม่ถูกยิงตายเสียก่อน ยังไงก็อยู่ที่(แถว)นี้ไม่ได้” เกษตรกรรายย่อยในอำเภอภินทรบุรี (สัมภาษณ์ 22 ตุลาคม 2564)

อย่างไรก็ตาม ช่วงเวลา ณ ปัจจุบัน เครือข่ายนักเก็งกำไรที่ดินและนายหน้าที่ดินท้องถิ่นมีแนวโน้มของจำนวนคนที่ลดน้อยลง เพราะที่ดินจำนวนมากถูกถือครองโดยคนนอกภาคเกษตรกรรม เครือข่ายส่วนใหญ่จึงไม่ใช่คนท้องถิ่น และมักเป็น ‘กลุ่มตดินายทุน’ หรือกลุ่มคนนอกพื้นที่ที่มีสายสัมพันธ์เชื่อมโยงกับกลุ่มนักเก็งกำไรและนักลงทุนที่ดิน นอกจากนี้ เทคโนโลยีที่พัฒนามากขึ้นยังทำให้การนำข้อมูลเกี่ยวกับที่ดินมาแสดงบนสื่อออนไลน์และการค้นหาข้อมูลรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับที่ดินถือเป็นการเอื้ออำนวยให้การซื้อขายที่ดินเกิดขึ้นได้ง่ายมากขึ้น เช่น การประกาศขายที่ดินในเว็บไซต์ซื้อขายอสังหาริมทรัพย์และเว็บไซต์สังคมออนไลน์ และการค้นหาข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับแปลงที่ดินเบื้องต้นในเว็บไซต์ Landsmaps ของกรมที่ดิน

“20-30 ปีที่แล้ว นายหน้าส่วนใหญ่เป็นกำนัน และผู้ใหญ่บ้าน ทำหน้าที่ทั้งกำหนดราคาที่ดิน และรับซื้อไปขายต่อให้นายทุนเป็นที่ดินแปลงใหญ่ แต่ตอนนี้คนเหล่านี้มีจำนวนน้อยลง นายหน้าแปลกหน้าเพิ่มมากขึ้น เช่น ผู้หญิงที่เดินผ่านไปไม่นาน ก็เป็นหมอลูกจากตัวเมืองที่มาวิ่งที่ (ดิน) แถวนั้น และเคยมาติดต่อขอให้ช่วยหาที่ (ดิน) ของชาวบ้านให้เขา แต่ไม่เอา เพราะ

“ไม่อย่ามีปัญหา กับชาวบ้านตามมา” พี่ใหญ่ (นามสมมติ)
เกษตรกรรายย่อยและสมาชิกกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในอำเภอ
กบินทร์บุรี (สัมภาษณ์ 27 กรกฎาคม 2564)

ท้ายที่สุด ผลที่ตามมาจากปฏิบัติการของการปิดล้อมใหม่ทั้งสาม
ปฏิบัติการในกรณีของปราจีนบุรี ด้านหนึ่ง เป็นการเปิดพรมแดนการสะสม
ทุนใหม่และทำให้การขยายตัวของทุนมีความมั่นคง/แน่นอนมากขึ้น
เนื่องจากปฏิบัติการเหล่านี้ทำให้ที่ดินมีสถานะพร้อมขายในตลาดที่ดิน
รวมถึงการสร้างกองกำลังแรงงานสำรองที่มาจากกลุ่มเกษตรกรที่ถูกแยกออก
จากแหล่งการผลิตเดิมของตนเอง ทำให้บรรดากลุ่มทุนสามารถเดินหน้าผลิต
ซ้ำและขยายการสะสมทุนต่อไปได้ (Akram-Lodhi 2007, Li 2011) และ
อีกด้านหนึ่ง ปฏิบัติการของการปิดล้อมใหม่ยังเป็นการประกอบสร้างความ
ไม่แน่นอนภายในสังคมเกษตรกรรม เนื่องจากเกษตรกรสูญเสียการเข้าถึงและ
อำนาจในการจัดการ/ควบคุมที่ดินและทรัพยากรท้องถิ่นให้กับตลาดและทุน
ทำให้เกษตรกรขาดทรัพยากรสำคัญจะช่วยในการวางแผนการดำรงชีพและ
รับมือกับความไม่แน่นอนของสังคมเกษตรกรรมในอนาคต

และแล้วความไม่แน่นอนก็ปรากฏ: การดำรงอยู่ของเกษตรกร ท่ามกลางภาวะความไม่แน่นอน

การทำความเข้าใจถึงการดำรงอยู่ของเกษตรกรปราจีนบุรีท่ามกลาง
ภาวะความไม่แน่นอนในส่วนนี้ ไม่ใช่การพิจารณาคำนวณความน่าจะเป็น
ของเหตุการณ์ที่ไม่พึงประสงค์ ตามงานศึกษาเศรษฐศาสตร์เกษตรที่ผ่านมา
แต่เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงสภาพของเกษตรกรจำนวนหนึ่งตกอยู่ในภาวะ
ที่ต้องผลัดออกจากพรมแดนทางสังคม-เศรษฐกิจเดิมของตนเองไป
(terrain of socioeconomic displacement) (White et al. 2012, Ince
2014) หรือภาวะที่เกษตรกรขาดการเข้าถึงและอำนาจในการจัดการ/ควบคุม
ที่ดินและทรัพยากรท้องถิ่น อันมีสาเหตุมาจากปฏิบัติการปิดล้อมใหม่
ซึ่งผลลัพธ์ของมันส่งผลโดยตรงต่อวิถีการดำรงชีพ วิถีการผลิต และการวางแผน

ยุทธศาสตร์เพื่อรับมือกับความไม่แน่นอนในอนาคตของเกษตรกร ทั้งนี้ การนำเสนอประเด็นดังกล่าวจะถูกถ่ายทอดผ่านเรื่องราวประสบการณ์ของเกษตรกรปราจีนบุรี 2 กลุ่ม ประกอบด้วย กลุ่มเกษตรกรที่ขาดการเข้าถึงที่ดิน และกลุ่มเกษตรกรที่ขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนดภูมิทัศน์การพัฒนา

กลุ่มแรก กลุ่มเกษตรกรที่ขาดการเข้าถึงที่ดิน คือกลุ่มเกษตรกรที่ได้รับผลโดยตรงจากชุดโครงการเปลี่ยนที่ดินกลายเป็นทุนของรัฐและการรุกคืบเข้ามาของเครือข่ายปิดล้อมใหม่ที่ทำให้เกษตรกรบางส่วนต้องขาดการเข้าถึงที่ดินและขาดอำนาจในการจัดการ/ควบคุมที่ดิน เนื่องจากรัฐรับรองให้ที่ดินมีสถานะเป็นสินค้าตามกฎหมาย เปิดโอกาสให้บรรดาเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินและเครือข่ายปิดล้อมใหม่สามารถใช้พลังทุนในการกว้านซื้อที่ดิน และใช้อำนาจในการกีดกันผู้อื่นออกจากที่ดิน ในการครอบครองของตนเอง (Hall et al. 2011, Hall 2013a, กัมปนาท เบ็ญจนาวิ 2563) เพื่อตอบสนองต่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจผ่านกิจกรรมที่สร้างกำไร เช่น การปล่อยเช่าที่ดิน การเก็งกำไรราคาที่ดิน หรือการสร้างกิจกรรมการผลิตบนที่ดินของตนเอง โดยเฉพาะการตั้งโรงงานตั้งแต่โรงงานขนาดเล็กไปตลอดจนโรงงานขนาดใหญ่

หนึ่งในกรณีของเกษตรกรกลุ่มนี้ที่ได้รับผลจากการขาดการเข้าถึงที่ดินชัดเจนที่สุด คือกลุ่มเกษตรกรเช่าที่ดิน ซึ่งชุดกฎหมายเกี่ยวกับที่ดินและการเช่าที่ดินของรัฐมีส่วนเอื้อให้เจ้าของที่ดินมีอำนาจต่อรองมากกว่า โดยเฉพาะการปรับปรุงรายละเอียดเกี่ยวกับการเรียกคืนและระยะเวลาของสัญญาเช่าภายในกฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมการเช่านาที่เอื้อประโยชน์แก่เจ้าของที่ดินหรือผู้ให้เช่าที่ดิน (Faysse et al. 2020) โดยที่เจ้าของที่ดินมีอำนาจต่อรองสูงในการกำหนดรายละเอียดของสัญญา เช่น การกำหนดราคาและผลตอบแทนจากการเช่า ระยะเวลา หรือแม้แต่การทำสัญญาแบบปากเปล่าหรือแบบไม่เป็นทางการ อันเป็นรูปแบบของสัญญาที่เจ้าของกรรมสิทธิ์มีความยืดหยุ่นสูง และมีผลโดยตรงต่อความไม่มั่นคงในกระบวนการผลิตของเกษตรกรเช่าที่ดิน นอกจากนี้เกษตรกรเช่า

ที่ดินบางส่วนยังถูกซ้ำเติมด้วยการที่เจ้าหน้าที่รัฐละเว้นบังคับใช้กฎหมายเกี่ยวกับการควบคุมการเช่านา (Harberkorn 2011) ซึ่งทั้งหมดนี้เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้เกษตรกรเช่าที่ดินต้องแบกรับต้นทุนและความเสี่ยงจากการตัดสินใจในกระบวนการผลิตมากกว่าเกษตรกรกลุ่มอื่น

“เกษตรกรในตำบลนี้มีส่วนใหญ่เป็นเช่าแบบไม่มีสัญญา มักเจอปัญหาเจ้าของที่บางคนไม่ตามสัญญาที่ให้ (แบบปากเปล่า) เกี่ยวกับระยะเวลาให้เช่า หรือปัญหาเจ้าของที่บางคนเอาที่ดินของตนเองไปขอสิทธิเข้าร่วมโครงการเงินช่วยเหลือของรัฐ โดยการอ้างว่าตนเองทำเกษตรกรรมบนที่ดินเอง คนที่เช่าที่ดินเขาก็ไม่รู้ว่าเจ้าของที่มาขอสิทธิไปก่อนแล้ว ก็ไม่ได้เงินช่วยเหลือ ... เจ้าของที่ดินรายใหญ่ในอำเภอมีห้ากลุ่ม มีสี่กลุ่มปล่อยให้เช่าที่ดินแบบไม่มีสัญญา และหนึ่งในสี่กลุ่มนั้นก็มีการให้ลูกน้องเพื่อมาขอสิทธิเข้าร่วมโครงการเงินสนับสนุนจากรัฐ” พี่ทัช (นามสมมติ) เจ้าของที่เกษตรตำบลในจังหวัดปราจีนบุรี (สัมภาษณ์ 3 ตุลาคม 2565)

สำหรับผลของการขาดการเข้าถึงที่ดินและขาดอำนาจในการจัดการ/ควบคุมที่ดินที่เกษตรกรต้องเผชิญ ยังเห็นจากกรณีที่คนแปลกหน้าหรือคนจากนอกชุมชนเข้ามาซื้อที่ดินต่อจากคนท้องถิ่นหรือต่อจากเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดินเดิมที่ไม่ใช่คนท้องถิ่น เมื่อกลุ่มคนเหล่านี้ได้ครอบครองกรรมสิทธิ์ก็มักจะทำสัญลักษณ์หรือล้อมรั้วเพื่อแบ่งเขตพื้นที่ของตนเองกับคนอื่น ๆ ทำให้เกิดบางกรณีที่คนท้องถิ่นไม่สามารถเดินทางผ่านเส้นทางสัญจรเดิมของตนเองได้เนื่องจากเส้นทางถูกกีดกันเอาไว้ หรือบางกรณีเกิดเหตุการณ์ทะเลาะวิวาทอันเนื่องจากวิวาญ ไก่ หรือสัตว์เลี้ยงของคนท้องถิ่นหลุดเข้าไปหาอาหารยังที่ดินของกลุ่มคนเหล่านี้จนเกิดความไม่พอใจ

“มีชาวบ้านขายที่ดิน นส.3 ให้กับคนกรุงเทพ เขาก็นำไปเปลี่ยนเป็นโฉนด แต่เขตที่ดินในโฉนดเกินกว่าที่เป็นจริง และเกินเข้าไปยังที่ดินของชาวบ้านคนอื่น ... เขา (คนกรุงเทพ) อ้างว่า (เขต) ที่ดินนั้นเป็นทางสัญจรเข้าไปยังที่(ดิน) ด้านในของเขาที่ซื้อไว้และออกโฉนดอย่างถูกต้องตามกฎหมาย แม้ว่าชาวบ้านที่อาศัยแถวนั้นจะเดือดร้อน (จากเขตที่ดินตามโฉนดระบุเกินเข้าไปบริเวณที่ดินของชาวบ้านคนอื่นและครอบคลุมเส้นทางสัญจรของคนท้องถิ่น) ก็ตาม” ลุงชัย (นามสมมติ) เกษตรกรรายย่อยในอำเภอบินทร์บุรี (สัมภาษณ์ 29 กรกฎาคม 2563)

ทั้งนี้ อีกหนึ่งกลุ่มเกษตรกรที่มีข้อจำกัดในการเข้าถึงที่ดินและขาดอำนาจในการจัดการ/ควบคุมที่ดินที่เห็นได้ชัด คือกรณีของเกษตรกรรุ่นใหม่ ดังเช่นประสบการณ์ของ ‘หนึ่ง’ (นามสมมติ) เกษตรกรรุ่นใหม่ที่มีความปรารถนาที่จะกลับมาสืบต่อการทำเกษตรกรรมของครอบครัวของตนเอง แต่มีข้อจำกัดในการเข้าถึงที่ดิน ทุน ทรัพยากรที่จำเป็น ทักษะที่ต้องมีการเรียนรู้เพิ่มเติม และอำนาจต่อรองกับตลาดสินค้าเกษตรกรรม เช่นเดียวกับเกษตรกรรุ่นใหม่อีกหลายคน (Faysse, Phiboon, and Filloux 2019, Filloux, Faysse, and Pintobtang 2019) เนื่องจากครอบครัวของหนึ่งเป็นเพียงครัวเรือนเกษตรกรรายย่อยที่มีทุนจำกัดและครอบครองที่ดินเพียงไม่กี่ไร่ที่เหลือนอยู่ ทำให้การวางแผนยุทธศาสตร์การดำรงชีพในอนาคตจำเป็นต้องเลือกหนทางที่เหมาะสมที่สุด จากเงื่อนไขของทุน ที่ดินและทรัพยากรที่ครอบครัวของตนเองมีอยู่อย่างจำกัด เพื่อลดความเสี่ยงหรือผลกระทบเชิงลบให้ได้มากที่สุด (Cancian 1980) ดังเช่นการใช้เวลาในการหาความรู้และเครื่องมือใหม่ ๆ สำหรับใช้พัฒนาการทำเกษตรกรรมของตนเอง โดยนอกเหนือจากการค้นหาค้นหาบนโลกออนไลน์แล้ว ความรู้ส่วนหนึ่ง

ยังได้รับมาจากเข้าร่วมโครงการ ‘Young Smart Farmer’ ซึ่งหนึ่งได้พบและสร้างความสัมพันธ์กับสมาชิกคนอื่น ๆ ภายในโครงการที่ล้วนแล้วแต่เป็นเกษตรกรหนุ่มสาวรุ่นใหม่ที่มีความรู้เกี่ยวกับการผลิตด้านเกษตรกรรมที่แตกต่างกันไป โดยเฉพาะความรู้และทักษะด้านการตลาด

“ตอนที่ยังทำงานประจำ วางแผนว่าสามปีก่อนออกมาจะปลูกต้นมะม่วงและทำฟาร์มเห็ดไว้ เมื่อออกมาก็จะได้มีผลผลิตส่วนหนึ่งไว้ขาย ... ความรู้เกี่ยวกับการปลูกต้นไม้เพาะเห็ด และการหาตลาดส่วนหนึ่งมาจากการเข้าไปร่วมกับเครือข่าย (Young Smart Farmer) ที่มีโครงการสอนเทคนิคต่าง ๆ โดยเฉพาะการคำนวณต้นทุนกำไร (เพื่อลดความเสี่ยงในกิจกรรมเศรษฐกิจของตนเอง)” หนึ่ง (นามสมมติ) เกษตรกรรุ่นใหม่ในอำเภอกบินทร์บุรี (สัมภาษณ์ 22 ตุลาคม 2564)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากรณีของ ‘หนึ่ง’ และเกษตรกรรายย่อยอีกหลายคนจะยังคงวางแผนการดำรงชีพในอนาคตของตนเองไว้ที่ภาคเกษตรกรรม แต่หลายคนหรือแม้แต่ ‘หนึ่ง’ เองก็ไม่ปฏิเสธถึงความหวาดระแวงของตนเองที่มีต่อผลลัพธ์ที่ไม่คาดคิดไว้จากการพัฒนาตามภูมิทัศน์การพัฒนาของรัฐและกลุ่มทุนที่ต้องการเปลี่ยนผ่านสังคมเกษตรกรรมสู่อุตสาหกรรม เนื่องจากประสบการณ์ของเกษตรกรต่อการปิดล้อมใหม่ที่ผ่านมา ทำให้รับรู้ถึงผลกระทบเชิงลบ และอำนาจกับทรัพยากรที่เกษตรกรมีอยู่ไม่สามารถรับมือหรือปรับตัวเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงได้ จนท้ายที่สุดหลายคนเลือกปล่อย/ขายที่ดินของครัวเรือนตนเองไป และกลายเป็นแรงงานกรรมาชีพในโรงงานอุตสาหกรรมเพื่อเปิดโอกาสใหม่ ๆ ให้กับตนเองในอนาคต

“การพัฒนาของเกษตรกรไม่สามารถเติบโตได้ เพราะถูกผูกขาดจากบริษัทขนาดใหญ่ โดยมีรัฐเอื้อประโยชน์ให้ โดยเฉพาะเกษตรกรรุ่นหลังถูกบีบให้ทำอะไรไม่ได้มาก ... อีกสิ่งหนึ่งที่กังวลนอกจากบริษัทใหญ่ก็คือ ปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกิดจากโรงงาน แม้ตอนนี้โรงงานจะยังอยู่ใกล้ แต่อนาคตก็อาจจะขยับเข้ามาใกล้มากขึ้น” มิว (นามสมมติ) (สัมภาษณ์ 19 ธันวาคม 2564)

ส่วนกลุ่มเกษตรกรที่สอง คือกลุ่มเกษตรกรที่ขาดการมีส่วนร่วมในการกำหนดภูมิทัศน์การพัฒนา ซึ่งประสบการณ์ของการปล่อยให้เกิดการดำเนินการภายใต้ภูมิทัศน์การพัฒนาอุตสาหกรรมของรัฐและทุนที่ผ่านมา รวมถึงการที่ไม่สามารถใช้อำนาจที่มีอยู่ในการต่อรองกับภูมิทัศน์การพัฒนาได้ทำให้เกิดผลลัพธ์ที่ไม่ได้ถูกคาดหวังหรือถูกไม่คาดคิดไว้ (unintended consequence) ขึ้นมา โดยเฉพาะการเกิดปัญหามลพิษ ขยะและของเสียจากโรงงานที่ไหลเข้าไปสู่ที่ดินเกษตรกรรมและที่อยู่อาศัยของคนท้องถิ่นบางส่วน จนนำไปสู่ความขัดแย้งระหว่างคนท้องถิ่นกับโรงงานอุตสาหกรรม ซึ่งคำบอกเล่าของปารี (นามสมมติ) ถึงประสบการณ์ทั้งจากการที่ตนเองเป็นข้าราชการหน่วยงานสาธารณสุขที่ต้องพบปะกับคนทั้งในและนอกภาคเกษตรกรรม และประสบการณ์จากการเป็นเกษตรกรในท้องถิ่นที่ยังสัมพันธ์กับเกษตรกรคนอื่นในท้องถิ่น ได้สะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบที่ตามมาของการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมอุตสาหกรรม

“การส่งเสริมให้ตั้งโรงงานและกิจการที่สืบเนื่องกัน (เช่น บ่อขยะ และโรงงานกำจัดขยะ) ถือเป็นความไม่เข้าใจรากของปราจีนบุรี และเป็นสิ่งที่แตกต่างไปจากรากเหง้าเดิมที่มีมา คือการเป็นพื้นที่ทำเกษตร ... แม้ตนจะไม่ต่อต้านการเปลี่ยนแปลงที่กำลังเกิดขึ้น แต่การทำความเข้าใจรากฐาน และคำนึงถึงหลากหลายมิติ (ไม่เพียงแต่มิติเศรษฐกิจเท่านั้น) ถือเป็นสิ่งที่ช่วยลดปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้” ปารี (นามสมมติ) เกษตรกรรายย่อยและ

สมาชิกกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ในอำเภออินทร์บุรี (สัมภาษณ์ 26
กรกฎาคม 2563)

สุดท้าย การปรากฏขึ้นของความไม่แน่นอนในสังคมเกษตรกรรม
ปราจีนบุรี อันเป็นผลจากการปิดล้อมใหม่ที่ผ่านมา สะท้อนจากการดำรง
อยู่ของเกษตรกรท่ามกลางภาวะที่ทับซ้อนกันระหว่างมิติของอำนาจในการ
จัดการ/ควบคุมของเกษตรกรที่ถูกจำกัด และมิติของการเข้าถึงที่ดินและ
ทรัพยากรในสังคมเกษตรกรรมที่ไม่เท่าเทียม ซึ่งมีผลต่อการวางยุทธศาสตร์
ควบคุมและรับมือกับความไม่แน่นอนที่อาจรุนแรงขึ้นในอนาคตจากความ
เข้มข้นของกระแสธารของทุนและการส่งเสริมการพัฒนาอุตสาหกรรมของรัฐ
ในภาคตะวันออก

โครงร่างแห่งความหวัง: ภูมิทัศน์แหล่งอาหารโลกในฐานะปฏิบัติการ การสะท้อนกลับต่อความไม่แน่นอน

ส่วนสุดท้ายเป็นการนำเสนอถึงโครงร่างความหวังของเกษตรกร
ที่ต้นตัวกลุ่มหนึ่งในปราจีนบุรี อันเป็นส่วนหนึ่งในการก้าวข้ามมุมมอง
เกี่ยวกับเกษตรกรในฐานะผู้ถูกระงับหรือผู้ที่ไม่เป็นอิสระจากโครงสร้าง
สังคมเกษตรกรรมที่เปลี่ยนแปลงไป รวมถึงยังเป็นการมองความไม่แน่นอน
ในฐานะความเป็นไปได้ใหม่หรือโอกาสใหม่ของเกษตรกร ซึ่งเงื่อนไข
ที่เกษตรกรที่ต้นตัวกลุ่มนี้ก่อตัวขึ้น คือผลลัพธ์ของการพัฒนาและการ
เปลี่ยนแปลงที่เกษตรกรส่วนใหญ่ถูกจำกัดในการเข้าถึงทรัพยากรและอำนาจ
หลังการปิดล้อมใหม่ โดยเฉพาะการขาดอำนาจในการมีส่วนร่วมกำหนด
ภูมิทัศน์การพัฒนาในท้องถิ่น ทำให้เกษตรกรมีเงื่อนไขที่จำกัดในการ
คาดเดาและกำหนดอนาคตของตนเอง (Wittayapak and Baird 2018)
ที่สัมพันธ์กับการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงที่อาจเกิดขึ้นในท้องถิ่น
จนนำไปสู่การก่อตัวขึ้นของสถานการณ์ความขัดแย้งและความแตกต่าง
ทางสังคม มากกว่าจะเป็นผลลัพธ์ที่นำไปสู่การกระจายผลประโยชน์
แก่ทุกฝ่ายอย่างเท่าเทียม (Li 2008, Hennings 2016) อันเป็นผลลัพธ์

ที่ไม่คาดคิดจากพัฒนาการของกระบวนการปิดล้อมที่ใหม่ในสังคมเกษตรกรรมของปราจีนบุรี

สำหรับประเด็นที่อยู่ในโครงร่างแห่งความหวังของเกษตรกรที่ตื่นตัว คือเรื่องความมั่นคงทางอาหาร และการเป็นแหล่งอาหารของโลก เนื่องจากเกษตรกรกลุ่มนี้มองว่าเป็นภูมิทัศน์การพัฒนาเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงกับวิถีการดำรงชีพและการผลิตภาคเกษตรกรรมภายในท้องถิ่น ซึ่งการพัฒนาและการปิดล้อมใหม่ในหลายทศวรรษที่ผ่านมา นอกเหนือจากทำให้เกษตรกรบางส่วนต้องพลัดออกจากปริมณฑลทางสังคมเศรษฐกิจเดิมของตนเองไป ก็ยังมีส่วนต่อการทำลายแหล่งอาหารที่ตั้งอยู่ในท้องถิ่นด้วย (Kenney-Lazar 2016) ทั้งนี้ กลุ่มเกษตรกรที่มีบทบาทนำในการนำเสนอถึงโครงร่างความหวังดังกล่าว มาจากทั้งกลุ่มที่รวมตัวกันเป็นทางการ โดยเฉพาะกลุ่มเครือข่ายเกษตรกรอินทรีย์ที่เริ่มรวมกลุ่มกันมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 2550 และกลุ่มที่รวมตัวกันไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะเกษตรกรรุ่นใหม่ que เริ่มต้นทำเกษตรกรรมไม่นานและมีความสนใจในวิถีเกษตรกรรมที่เริ่มเข้ามามีส่วนร่วม กับเครือข่ายเกษตรกรอินทรีย์ตั้งแต่ช่วงต้นทศวรรษที่ 2560 ซึ่งทั้งสองกลุ่มต่างแบ่งปันความคาดหวังเกี่ยวกับอนาคตจากประสบการณ์ที่แต่ละคนมีแตกต่างกัน (Thorsen 2020) เช่น ปารี (นามสมมติ) สมาชิกกลุ่มเกษตรกรอินทรีย์ที่นำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับรากเหง้าวิถีชีวิตของเกษตรกรในท้องถิ่น และประสบการณ์เกี่ยวกับการรักษาผู้ป่วยที่ส่วนใหญ่เป็นแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม หรือประสบการณ์ของมิว (นามสมมติ) ที่ผ่านชีวิตการเรียนและการอบรมในสถาบันการศึกษาทางด้านเกษตรกรรมสมัยใหม่หลายแห่ง ก็แบ่งปันถึงความรู้และข้อมูลเกี่ยวกับการผลิตภาคเกษตรกรรมให้กับอีกหลายคน

“เกษตรกรเป็นอาชีพที่กุมอาหารของคนทั้งโลก หากอยู่เป็นก็อยู่ได้ ... สิ่งสำคัญ คือ ต้องมีความรู้ ปลุกพืชหลากหลาย มองหาตลาด(ผู้ซื้อ)ก่อนปลูก และสร้างเครือข่ายเพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ แม้จะมีที่ดินไม่มากก็ตาม” มิว (นามสมมติ) เกษตรกรรุ่นใหม่ในอำเภอกบินทร์บุรี (สัมภาษณ์ 19 ธันวาคม 2564)

สำหรับลักษณะของประสบการณ์ที่มีการแบ่งปันกันเพื่อกำหนดความคาดหวัง มักเป็นประสบการณ์ที่เกิดจากความทรงจำที่ไม่ถูกจดบันทึกไว้ เป็นเพียงเรื่องเล่าหรือภาพถ่ายของเกษตรกรที่เคยมีประสบการณ์เท่านั้น โดยที่เรื่องเล่าประสบการณ์และความคาดหวังของแต่ละคนสะท้อนถึงเงื่อนไขและสถานการณ์ในมิติที่มากกว่าแค่ตรรกะทางเศรษฐกิจและการผลิตในภาคเกษตรกรรมเท่านั้น (Ortiz 1980, Baird, Piyadeth, and Ninchaluene 2021) เช่น ความกังวลต่อปัญหาที่สืบเนื่องมาจากการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมที่ผ่านมาและอาจเกิดขึ้นอีกในอนาคต ปัญหาสุขภาพและปัญหาการเข้าถึงกระบวนการมีส่วนร่วมในการกำหนดการพัฒนาของท้องถิ่นในอนาคต

“เริ่มทำเกษตรอินทรีย์ เพราะป่วยและแพ้สารเคมีจากการใช้ปุ๋ยเคมีและยาที่ใช้ก่อนหน้านี้ จึงไม่อยากเป็นคนมีเงินนั่งรถเข็น ยอมเป็นคนจนก็เดินไปไหนมาไหนได้ดีกว่า ... ประกอบกับได้เข้าร่วมกับกลุ่มวิสาหกิจเกษตรกรอินทรีย์ตำบล ทำให้มีช่องทางขายและขายผักได้จำนวนมากขึ้น” ลุงแป้น (นามสมมติ) เกษตรกรในอำเภอกบินทร์บุรี (สัมภาษณ์ 17 ธันวาคม 2564)

อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างของประสบการณ์ และการเข้าถึงทรัพยากรของเกษตรกรที่ไม่เท่าเทียม เดือนให้ระลึกว่าไม่สามารถเข้าใจวัตถุประสงค์เดียวกันของทุกคนได้ (Moore 1993) แม้ว่าโครงสร้างแห่งความหวังเกี่ยวกับความมั่นคงทางอาหารและการเป็นแหล่งอาหารโลก จะมีแนวโน้มที่ผู้คนในสังคมเกษตรกรรมแห่งนี้รับรู้มากขึ้น แต่ก็ยังมีเกษตรกรและกลุ่มคนที่ต้องดิ้นรนอีกจำนวนหนึ่งที่เงื่อนไขในชีวิตแตกต่างออกไป และไม่สามารถเข้าร่วมกับกระบวนการกำหนดโครงสร้างแห่งความหวังได้ โดยเฉพาะกลุ่มเกษตรกรเช่าที่ดินและเกษตรกรรับจ้างที่จำเป็นต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการเพาะปลูก รวมถึงแรงงานกรรมาชีพในโรงงาน (Cramb et al. 2017) ซึ่งถือเป็นอีกหนึ่งประสบการณ์ที่สามารถช่วยสะท้อนต่อความไม่แน่นอนภายในสังคมที่ถูกปิดล้อมด้วยทุนและการพัฒนาที่มุ่งสู่สังคมอุตสาหกรรม ในท้ายที่สุด สถานะของโครงสร้างแห่งความหวังนี้ในปัจจุบัน อาจยังไม่ใช่วิถีปฏิบัติที่เกษตรกรจะสามารถต่อรองกับกระแสธารของการพัฒนาอุตสาหกรรมและกิจกรรมนอกภาคเกษตรกรรมของทุนและรัฐ เนื่องจากยังขาดการเข้าถึงอำนาจในการบริหารจัดการ/ควบคุมทรัพยากรท้องถิ่น และในการกำหนดภูมิทัศน์ของการพัฒนาในท้องถิ่น แต่โครงสร้างแห่งความหวังนี้ก็เป็จุดเริ่มต้นสำคัญในการเป็นปฏิบัติการเพื่อสะท้อนกลับต่อความไม่แน่นอนจากประสบการณ์การขาดการเข้าถึงและอำนาจในการจัดการ/ควบคุมที่ดินและทรัพยากรท้องถิ่นจนมีผลต่อวิถีการดำรงชีพ วิถีการผลิต และการวางแผนอนาคตของเกษตรกรแต่ละคนที่ถูกถ่ายทอดออกมา

บทสรุป

การกำหนดนโยบายและภูมิทัศน์การพัฒนาที่ผ่านมารัฐมุ่งเน้นไปที่การใช้อำนาจในการบริหารจัดการและการควบคุม มากกว่าการดำเนินการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจริง (Li 2001) ดังสะท้อนได้จากการสร้างภาพเกษตรกรและชาวนาไทยแบบเหมารวมในฐานะ ‘ตัวปัญหา’ อยู่ในสังคมที่ ‘ล้าหลัง’ โดยรัฐบาลไทย เพื่อหนุนเสริมให้รัฐและกลุ่มทุนมีความชอบธรรมในการใช้อำนาจบริหารจัดการและควบคุมการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมเกษตรกรรม (อาทิตย์ ภูบุญคง 2562) รวมถึงชี้ชวนให้คนกลุ่มอื่นของสังคมมองข้ามต่อความขัดแย้งที่เป็นผลมาจากตลาดและความไม่แน่นอนภายในสังคมเกษตรกรรม (Nguyen, Gillen, and Rigg 2020, วีระหวังสัจจะโชค และรัชชนก สัตยวินิจ 2563) ซึ่งการใช้นโยบายนี้คือการปิดล้อมใหม่ช่วยสะท้อนให้เห็นว่าปฏิบัติการของรัฐและเครือข่ายทุนที่ผ่านมามุ่งเน้นตอบสนองต่อการขยายตัวของอุตสาหกรรม และการเปิดพรมแดนการสะสมทุนใหม่ในพื้นที่เกษตรกรรมปราจีนบุรี อันมีผลต่อการประกอบสร้างความไม่แน่นอนในชีวิตของเกษตรกร เนื่องจากกระบวนการปิดล้อมใหม่ทำให้เกษตรกรตกอยู่ในภาวะของการขาดอำนาจจัดการและการเข้าถึงที่ดินและทรัพยากรท้องถิ่นเพื่อใช้วางแผนควบคุมและรับมือกับความเปลี่ยนแปลงที่ไม่แน่นอนในอนาคต ซึ่งเป็นมิติของความไม่แน่นอนในชีวิตของเกษตรกรที่ทับซ้อนกันมากกว่ามิติทางเศรษฐกิจ (การผลิตและผลตอบแทน) เพียงอย่างเดียว ทั้งนี้ เกษตรกรท้องถิ่นบางส่วนได้นำเสนอภูมิทัศน์แหล่งอาหารโลก อันเกิดจากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความหวังในอนาคตเกี่ยวกับวิถีเกษตรกรรมของตนเอง เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงภูมิทัศน์การพัฒนาที่ยึดโยงกับความปรารถนาและวิถีชีวิตของคนท้องถิ่น รวมถึงสะท้อนถึงความไม่แน่นอนอันเกิดจากการปิดล้อมของเครือข่ายนักเล่นที่ดินและภูมิทัศน์การพัฒนาอุตสาหกรรมที่ผ่านมา

เชิงอรรถ

¹ บทความชิ้นนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยย่อยเรื่อง “เกษตรกรบนหนทางของความไม่แน่นอน: จากการเปลี่ยนที่ดินให้กลายเป็นทุนสู่ยุทธศาสตร์การดำรงชีพของเกษตรกรเพื่อรับมือกับความไม่แน่นอน” ภายใต้ชุดโครงการวิจัย “ฝ่าภาวะความไม่แน่นอน: การดำรงอยู่ในห้วงเปลี่ยนผ่านของสังคมไทย” ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ประเภททุนส่งเสริมกลุ่มวิจัย (เมธีวิจัยอาวุโส) โดยมีรองศาสตราจารย์ ดร.ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี เป็นหัวหน้าโครงการ

² เช่นเดียวกับรายงานของ The World Bank (2007, 61-68) ได้ระบุถึงความไม่แน่นอนและความเสี่ยงที่อาจเกิดขึ้นในช่วงระยะเวลา 25-50 ปีนี้ ได้แก่ ความผันผวนของอุปสงค์-อุปทานของตลาดสินค้าเกษตรกรรม ข้อจำกัดทางด้านที่ดิน (โดยเฉพาะการขยายตัวของเมือง และความเสื่อมโทรมของดิน) การขาดแคลนน้ำ การเปลี่ยนแปลงของสภาพอากาศ การเพิ่มขึ้นของราคาพลังงานที่ส่งผลกระทบต่อราคาสินค้าเกษตร และการพัฒนานวัตกรรมที่จะเข้ามาหนุนเสริม

³ Hall (2013b) ระบุถึงสามโครงการลำดับก่อนนี้ ประกอบด้วย หนึ่ง โครงการว่าด้วยการสะสมทุนแบบบุพกาล (Primitive Accumulation) ของ Marx (1976 [1867]) กับการเน้นพิจารณาถึงการก่อร่างความสัมพันธ์ทางสังคมแบบทุนนิยม สอง โครงการว่าด้วยการสะสมทุนโดยการพรากสิทธิ์ (Accumulation by Dispossession) ของ Harvey (2003) ที่พัฒนาแนวคิดจากโครงการแรกสู่การทำความเข้าใจการปรับตัวของระบบทุนนิยมเพื่อตอบสนองต่อวิกฤติเศรษฐกิจ และสาม โครงการที่มุ่งเน้นไปที่กลไกนอกเศรษฐกิจ (Extra-economic) ที่มีส่วนสำคัญต่อการจัดสรรและแย่งยึดที่ดินใหม่สำหรับการสะสมทุน ดังเช่นที่ปรากฏในงานของ Levien (2011, 2012) และ Glassman (2006) รวมถึงงานศึกษาเกี่ยวกับเขตเศรษฐกิจพิเศษ (ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี 2561)

⁴ ในอดีตปราจีนบุรีเคยผ่านภาวะสงครามที่สำคัญ คือ สงครามพม่า ยกทัพตีเมืองปราจีน สมัยกรุงธนบุรี สงครามไทยกับเขมร สมัยตอนต้น

ของกรุงรัตนโกสินทร์ ผู้คนและเกษตรกรได้รับผลกระทบต่อการดำรงชีพโดยตรง จากความเสียหายของทรัพย์สิน ทรัพยากร ผลผลิตที่ตนเองมีอยู่ อันเนื่องมาจากความรุนแรงของสงคราม และแรงงานชายฉกรรจ์จำนวนมากหนึ่งยังถูกเกณฑ์ไปร่วมสงคราม (สำนักงานจังหวัดปราจีนบุรี 2529) รวมถึงสงครามโลกครั้งที่สอง ทรัพยากรและแรงงานถูกดึงนำไปใช้สำหรับการสงคราม (วราร์ โรจนวิภาต 2559)

⁵ กลยุทธ์การเลือกทำเลซื้อที่ดินของบรรดานักเก็งกำไรที่ดิน ประกอบด้วย หนึ่ง การพิจารณาคุณภาพของที่ดิน เช่น ความลาดเอียงของที่ดิน สิ่งปลูกสร้างหรือสิ่งเพาะปลูกเหนือที่ดิน และระดับของที่ดินเปรียบเทียบกับระดับถนน สอง การพิจารณาสภาพแวดล้อมรอบพื้นที่ดิน เช่น ที่ดินบริเวณข้างเคียง ระยะห่างจากสถานที่สำคัญ และทางเข้าออกสู่ถนนภายนอก สาม การวิเคราะห์มูลค่าเพิ่มของที่ดินกับแนวโน้มความเจริญของเมืองในอนาคต และสุดท้าย การพิจารณาขอบเขตที่ดินที่เชื่อมโยงอยู่กับนโยบายหรือโครงการพัฒนาของรัฐ (กองบรรณานิเทศสารธุรกิจที่ดิน 2533)

⁶ วัฒนธรรมการใช้ความรุนแรงเป็นส่วนหนึ่งในวิถีชีวิตของผู้คนในบริเวณภาคตะวันออกของไทยมานับตั้งแต่อดีต เนื่องจากรัฐส่วนกลางในสมัยก่อนไม่สนใจต่อการเข้ามาควบคุมผู้คนในดินแดนที่เปรียบเสมือนหลังเขาแห่งนี้ การใช้ความรุนแรงของผู้คนที่ปราศจากการควบคุมของรัฐส่วนกลางจึงเป็นจุดกำเนิดของบรรดาเครือข่ายเจ้าพ่อและผู้มีอิทธิพลท้องถิ่นที่อาศัยความรุนแรงเพื่อรักษาความสงบเรียบร้อยให้แก่คนท้องถิ่นและเพื่อรักษาผลประโยชน์ของเครือข่าย (โอฬาร ถิ่นบางเตียว 2556, ศรีศักร วัลลิโภดม 2563) ซึ่งการใช้ความรุนแรงระหว่างผู้มีอิทธิพลท้องถิ่นที่ไม่ใช่เพียงเรื่องของการแย่งชิงอำนาจเท่านั้น แต่ทับซ้อนอยู่อีกหลากหลายเรื่องราว (ณัฐกร วิทิตานนท์ 2554) โดยเฉพาะการสนองตอบต่อเป้าหมายของรัฐและกลุ่มทุน รวมถึงการพัฒนาหนทางของการสะสมทุนใหม่จากเบื้องล่าง (โอฬาร ถิ่นบางเตียว 2554, ประชาชาติธุรกิจออนไลน์ 2560) ดังที่ปรากฏกับกรณีของกลุ่มนักการเมืองท้องถิ่นที่เติบโตขึ้นมาพร้อมกับธุรกิจค้าที่ดินในปราจีนบุรี

เอกสารอ้างอิง

- กรมพัฒนาที่ดิน. 2545. “สรุปประเภทสภาพการใช้ที่ดิน จังหวัดปราจีนบุรี ปี พ.ศ. 2544.” สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2563. http://osl101.1dd.go.th/luse/web_lu/Lu43-45/East/Prachinburi44.htm.
- กรมพัฒนาที่ดิน. 2557. “สรุปประเภทสภาพการใช้ที่ดิน จังหวัดปราจีนบุรี ปี พ.ศ. 2556.” สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2563. http://www1.1dd.go.th/web_OLP/Lu_56/Lu56_E/prachin56.htm.
- กรมพัฒนาที่ดิน. 2562. “สรุปประเภทสภาพการใช้ที่ดิน จังหวัดปราจีนบุรี ปี พ.ศ. 2561.” สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2563. http://www1.1dd.go.th/web_OLP/Lu_61/Lu61_E/PRI61.htm.
- กรุงเทพธุรกิจ. 2562. “‘รมช.ศธ.’ เตรียมดันปราจีนบุรีเข้ากลุ่มอีอีซี.” *กรุงเทพธุรกิจ*, 19 สิงหาคม 2562. สืบค้นเมื่อ 24 พฤษภาคม 2564. <https://www.bangkokbiznews.com/social/844385>.
- กองบรรณาธิการนิตยสารธุรกิจที่ดิน. 2533. *กลยุทธ์ซื้อขายที่ดิน*. กรุงเทพฯ: สยามเจอนัล.
- กัมปนาท เบ็ญจนาวิ. 2563. “การกีดกันจากที่ดินภายใต้วาทกรรมตลาดกับการต่อรองเพื่อการอ้างสิทธิ์เหนือที่ดินในจังหวัดนครนายก.” *วารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองบูรพา* 8 (2): 130-150.
- กัมปนาท เบ็ญจนาวิ. 2565. “ชีวิตบนเส้นด้ายของเกษตรกรไทยในพื้นที่หลังบ้าน EEC.” *The 101.World*, 15 พฤษภาคม 2565. สืบค้นเมื่อ 1 มิถุนายน 2565. <https://www.the101.world/farmer-eec/>.
- เครือข่ายองค์กรชุมชนจังหวัดปราจีนบุรี. 2554. *ลงมือทำ ร่วมแรงคนละไม้คนละมือ*. ปราจีนบุรี: พรินโปร.

จิรัฐ เจนพิงพร, โสมรศรี จันทรัตน์, วิชญ์ อรรทวานิช, และบุญธิดา เสี่ยมเนตร. 2562. “พลวัตการทำเกษตรไทย และนัยต่อผลตอบแทนและความเสี่ยงของครัวเรือนเกษตร.” สืบค้นเมื่อ 9 มกราคม 2564. <https://www.pier.or.th/?abridged=พลวัตการทำเกษตรไทย-และน.>

ไชยา ยิ้มวิไล. 2561. “การพัฒนาภาคตะวันออก (EEC) จะเป็นปากมังกรของอาเซียน!” *ไทยรัฐ*, 12 กุมภาพันธ์ 2561. สืบค้นเมื่อ 25 มกราคม 2563. <https://siamrath.co.th/n/30942>.

ฐานเศรษฐกิจ. 2561. “กนอ. เตรียมผนึกเอกชน! จัดตั้งนิคมฯ ร่วมดำเนินงาน ‘นิคมอุตสาหกรรมบ่อทอง’ ด้วยงบลงทุน 1.71 พันล้านบาท.” *ฐานเศรษฐกิจ*, 19 กรกฎาคม 2561. สืบค้นเมื่อ 25 มกราคม 2563. <https://www.thansettakij.com/content/business/299144>.

ณัฐกร วิทิตานนท์. 2554. ““การลอบสังหาร” ในการเมืองท้องถิ่นไทย: ในรอบทศวรรษ (พ.ศ.2543- 2552).” *ประชาไท*, 7 มีนาคม 2554. สืบค้นเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2565. <https://prachatai.com/journal/2011/03/33416>.

ดอท อีสเทอร์เนอร์ส. 2565. “#SAVEแหลม หลังเกษตรกรเคลื่อนไหวปมโรงงานกำจัดขยะล้นรอบทั้งน้ำเสีย จ.ปราจีนบุรี ถูกข่มขู่.” *ประชาไท*, 6 กันยายน 2565. สืบค้นเมื่อ 1 ตุลาคม 256. <https://prachatai.com/journal/100385/09/2022>.

ไทยรัฐ. 2563. “ขบวนการจับป่าเขาใหญ่ โฉนด รมช. ออกสมัย «ทักษิณ».” *ไทยรัฐ*, 20 มกราคม 2563. สืบค้นเมื่อ 20 มกราคม 2563. <https://www.thairath.co.th/news/local/east/1751328>.

- ประชาชาติธุรกิจออนไลน์. 2560. “«ปราจีนบุรี» ดันอุตสาหกรรมเต็มสูบ เพิ่ม
ผังเมือง สี่ม่วง-เครือข่ายโลจิสติกส์.” *ประชาชาติธุรกิจออนไลน์*, 28
กุมภาพันธ์ 2560. สืบค้นเมื่อ 24 มิถุนายน 2563. [http://www.
prachachat.net/news_detail.php?newsid=1488172767](http://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1488172767).
- ประชาชาติธุรกิจออนไลน์. 2563ก. “ปราจีน-ปากน้ำขอแจ้งเกิดอีอีซี โรงงาน
พาเหรดแห่เข้า newS-curve.” *ประชาชาติธุรกิจออนไลน์*, 16
พฤศจิกายน 2563. สืบค้นเมื่อ 24 พฤษภาคม 2564. [https://
www.prachachat.net/economy/news-556689](https://www.prachachat.net/economy/news-556689).
- ประชาชาติธุรกิจออนไลน์. 2563ข. “นิคม 304 ดันปราจีนฯเข้า EEC
มั่นใจมีศักยภาพไม่แพ้ 3 จังหวัด.” *ประชาชาติธุรกิจออนไลน์*,
19 พฤศจิกายน 2563. สืบค้นเมื่อ 24 พฤษภาคม 2564. [https://
www.prachachat.net/economy/news-557293](https://www.prachachat.net/economy/news-557293).
- ประอรพิต กัษรวัฒนา. 2561. “เปิดโปรเจกต์ เชื่อม EEC สู่ กัมพูชา ด้วย นิคม
อุตสาหกรรมบ่อทอง 33 จ.ปราจีนบุรี.” *สาริกา*, 20 กรกฎาคม
2561. สืบค้นเมื่อ 24 มิถุนายน 2563. [https://www.salika.
co/2018/07/20/eec-industrial-area-thailand-cambodia/](https://www.salika.co/2018/07/20/eec-industrial-area-thailand-cambodia/).
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2554. *มโนทัศน์การดำรงชีพ*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่.
- ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2561. *หลังเขตเศรษฐกิจพิเศษ*. เชียงใหม่:
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มูลนิธิสถาบันที่ดิน. 2548. *โครงการศึกษาระบบการจัดการที่ดินในระดับท้อง
ถิ่น: ภาคตะวันออก*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

- รัชฎา โสธนะ. 2546. “การตัดสินใจของชาวสวนผลไม้ภายใต้ความไม่แน่นอนของการเกษตรในเขตพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งตะวันออก.” วิทยานิพนธ์ วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- รุ่งนภา ยรรยงเกษมสุข. 2560. *การทบทวนและประยุกต์ยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกสู่การเป็นประเทศอาเซียนในจังหวัดปราจีนบุรี: กรณีการวางผังเมืองเพื่อการพัฒนาอุตสาหกรรม*. ชลบุรี: มหาวิทยาลัยบูรพา.
- วราห์ โรจนวิภาต. 2559. “เมื่อกรุงเทพฯ ต้องเผชิญภัยทางอากาศ.” *มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์*, 8 มิถุนายน 2559. สืบค้นเมื่อ 5 เมษายน 2565. <https://lek-prapai.org/home/view.php?id=191>.
- วีระ หวังสัจจะโชค และธัชชนก สัตยวินิจ. 2563. “แรงงานภาคเกษตรเป็นแรงงานเสี่ยงหรือไม่?: การเปรียบเทียบคุณภาพชีวิตทางสังคมของชาวนาไทยและเวียดนาม.” *วารสารสังคมศาสตร์* 32 (1): 89-119.
- ศรีศักร วัลลิโภดม. 2563. “จุดกำเนิดเจ้าพ่อตะวันออก “ผู้มีอิทธิพล” จากผลพวงนักเลงโต-อั้งยี่ อยู่ยงมาถึงปัจจุบัน.” *ศิลปวัฒนธรรม*, 29 ธันวาคม 2563. สืบค้นเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2565. https://www.silpa-mag.com/history/article_34206.
- สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. ม.ป.ป. “โครงการวางผังเมืองรองรับอุตสาหกรรมและโลจิสติกส์ จังหวัดปราจีนบุรี.” สืบค้นเมื่อ 24 มกราคม 2563. <http://prachinburi.go.th/kmprachin/files/LOGIS.pdf>.

- สำนักข่าวอิศรา. 2563. “ไม่ใช่แค่ริมเขาใหญ่! ‘กนกวรรณ’ เจ้าของที่ดิน จ.ปราจีนฯ 278 แปลง 4,988 ไร่.” *สำนักข่าวอิศรา*, 13 กุมภาพันธ์ 2563. สืบค้นเมื่อ 20 มกราคม 2563. <https://www.isranews.org/article/investigative/investigate-asset/85558-repoer03-85558.html>.
- สำนักงานจังหวัดปราจีนบุรี. 2529. *ประวัติมหาดไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดปราจีนบุรี*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์หอรัตนชัยการพิมพ์.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2538. *รายงานสถิติรายปีประเทศไทย พ.ศ. 2537*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2547. *สำมะโนการเกษตร พ.ศ. 2546 จังหวัดปราจีนบุรี*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- สำนักงานสถิติแห่งชาติ. 2557. *สำมะโนการเกษตร พ.ศ. 2556 จังหวัดปราจีนบุรี*. กรุงเทพฯ: สำนักงานสถิติแห่งชาติ.
- อาทิตย์ ภูบุญคง. 2562. “อำนาจรัฐถูกสร้างมาโดยคติ ชาวนาคือตัว ‘ปัญหา’.” *ศูนย์ข้อมูลและข่าวสืบสวนเพื่อสิทธิพลเมือง*, 25 ตุลาคม 2562. สืบค้นเมื่อ 8 กุมภาพันธ์ 2565. <https://www.tcijthai.com/news/2019/25/scoop/9515>.
- ไอฟาร์ ถิ่นบางเตียว. 2554. “พัฒนาการของโครงสร้างอำนาจท้องถิ่นในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: วิเคราะห์ในเชิงเศรษฐศาสตร์การเมือง.” *ดุชนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง*.
- ไอฟาร์ ถิ่นบางเตียว. 2556. “ก้านนเปาะไม่ได้เป็นเจ้าพ่อภาคตะวันออกเฉียงเหนือ.” *วารสารการเมือง การบริหารและกฎหมาย* 5 (3): 369-383.
- โฮมบายเออร์ทีม. 2556. “กบินทร์บุรี เมืองอุตสาหกรรมใหม่ตลาดอสังหาริมทรัพย์แห่งใหม่.” *โฮม*, 18 เมษายน 2556. สืบค้นเมื่อ 24 กรกฎาคม 2563. <https://www.home.co.th/news/topic-23720>.

- Aimin, Hao. 2010. "Uncertainty, Risk Aversion and Risk Management in Agriculture." *Agriculture and Agricultural Science Procedia* 1: 152–56.
- Akram-Lodhi, A Haroon. 2007. "Land, Markets and Neoliberal Enclosure: An Agrarian Political Economy Perspective." *Third World Quarterly* 28 (8): 1437-156.
- Baird, Ian G., Santi Piyadeth, and Chanthavisouk Ninchaluene. 2021. "Risk Perception and Lowland Rice Farming Change in Savannakhet Province, Southern Laos." *European Journal of East Asian Studies* 20 (1): 27-56.
- Beck, Ulrich. 1999. *World Risk Society*. Cambridge: Polity.
- Borras Jr., Saturnino M., and Jennifer C. Franco. 2011. "Global Land Grabbing and Trajectories of Agrarian Change: A Preliminary Analysis." *Journal of Agrarian Change* 12 (1): 34–59.
- Cancian, Frank. 1980. "Risk and Uncertainty in Agricultural Decision Making." In *Agricultural Decision Making: Anthropological Contributions to Rural Development*, edited by Peggy F. Barlett, 161-76. Florida: Academic.
- Carter, Connie. 2015. "Consent Not Coercion: Rethinking the Taking of Land for Development." In *Land Grabs in Asia: What Role for the Law?*, edited by Connie Carter and Andrew Harding, 1-23. New York: Routledge.
- Cramb, Rob, Vongpaphane Manivong, Jonathan C. Newby, Kem Sothorn, and Patrick S. Sibat. 2017. "Alternatives to Land Grabbing: Exploring Conditions for Smallholder Inclusion in Agricultural Commodity Chains in Southeast Asia." *Journal of Peasant Studies* 44 (4): 939-67.

Dorward, Andrew Ross. 1996. "Modelling Diversity, Change and Uncertainty in Peasant Agriculture in Northern Malawi." *Agricultural Systems* 51 (4): 469-86.

Faysse, Nicolas, Kassirin Phiboon, Lena Aguilhon, and Eathipol Srisawaluck. 2020. "Land Rent Conditions for Rice Farmers in Thailand: Connecting Policies and Practices to Enable the Transformation of Farming Systems." Accessed August 9, 2021. <http://delta.southeastasia-doubt.com/wp-content/uploads/UploadedDocuments/LandRentThailandDOUBTReportFeb2020.pdf>.

Filloux, Titouan, Nicolas Faysse, and Prapart Pintobtang. 2019. "The Long Road to Becoming a Farmer: Thai Agricultural Students' Plans." *Outlook on Agriculture* 48 (1): 292-99.

Giddens, Anthony. 1994. *Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics*. California: Stanford University.

Glassman, Jim. 2006. "Primitive Accumulation, Accumulation by Dispossession, Accumulation by 'Extra-economic' Means." *Progress in Human Geography* 30 (5): 608-25.

Hall, Derek, Philip Hirsch, and Tania Murray Li. 2011. *Powers of Exclusion: Land Dilemmas in Southeast Asia*. Singapore: Nus Press.

Hall, Derek. 2013a. *Land*. Cambridge: Polity.

Hall, Derek. 2013b. "Primitive Accumulation, Accumulation by Dispossession and the Global Land Grab." *Third World Quarterly* 13 (9): 1582-604.

- Harberkorn, Tyrell. 2011. *Revolution Interrupted: Farmers, Students, Law, and Violence in Northern Thailand*. Madison: University of Wisconsin Press.
- Harvey, David. 2003. "Accumulation by Dispossession." *In the New Imperialism*, 137-82. New York: Oxford University Press.
- Hennings, Anne. 2016. "Assembling Resistance Against Large-scale Land Deals: Challenges for Conflict Transformation in Bougainville, Papua New Guinea." *ASEAS - Austrian Journal of South-East Asian Studies* 9 (1): 33-52.
- Ince, Onur Ulas. 2014. "Primitive Accumulation, New Enclosures, and Global Land Grabs: A Theoretical Intervention." *Rural Sociology* 79 (1): 104-31.
- Kenney-Lazar, Miles, Michael Dwyer, and Cornelia Hett. 2018. *Turning Land into Capital: Assessing A Decade of Policy in Practice*. Vientiane: The Land Information Working Group (LIWG).
- Kenney-Lazar, Miles. 2016. *Linking Food and Land Tenure Security in the Lao PDR*. Vientiane: Land Issues Working Group (LIWG), Global Association for People and the Environment (GAPE), and Village Focus International (VFI).
- Kenney-Lazar, Miles. 2019. "Turning Land into Capital for Whom? Crises and Alternatives of Land Commodification in Laos." *Kyoto Review of Southeast Asia*. Accessed June 22, 2020. <https://kyotoreview.org/issue-25/land-into-capital-for-whom-land-commodification-inlaos/>.

- Kiatnakin Phatra. 2022. *50 Years: The Making of the Modern Thai Economy*. Bangkok: Kiatnakin Phatra.
- Körling, Gabriella, and Hassane Moussa Ibrahima. 2019. "Tout a été loti!": Decentralisation, Land Speculation and Urban Expansion in Niamey, Niger." *Swedish Society for Anthropology and Geography* 2 (1-2): 67-79.
- Levien, Michael. 2011. "Special Economic Zones and Accumulation by Dispossession in India." *Journal of Agrarian Change* 11 (4): 454-83.
- Levien, Michael. 2012. "The Land Question: Special Economic Zones and the Political Economy of Dispossession in India." *Journal of Peasant Studies* 39 (3-4): 933-69.
- Li, Tania Murray. 2001. "Agrarian Differentiation and the Limits of Natural Resource Management in Upland Southeast Asia." *IDS Bulletin* 32 (4): 88-94.
- Li, Tania Murray. 2008. "Articulating Indigenous Identity in Indonesia: Resource Politics and the Tribal Slot." In *Environmental Anthropology: A Historical Reader*, edited by Michael R. Dove and Carol Carpenter. Oxford: Blackwell.
- Li, Tania Murray. 2011. "Centering Labor in the Land Grab Debate." *Journal of Peasant Studies* 38 (2): 281-98.
- Li, Tania Murray. 2014. "What is Land? Assembling a Resource for Global Investment." *Royal Geographical Society* 39: 589-602.

- Li, Tania Murray. 2015. "Transnational Farmland Investment: A Risky Business." *Journal of Agrarian Change* 15 (4): 560–68.
- Li, Tania Murray. 2018. "After the Land Grab: Infrastructural Violence and the "Mafia System" in Indonesia's Oil Palm Plantation Zones." *Geoforum* 96: 328–37.
- Lohmann, Larry. 1991. "Peasants, Plantations, and Pulp: The Politics of Eucalyptus in Thailand." *Bulletin of Concerned Asian Scholars* 23 (4): 3–17.
- Lund, Christian. 2002. "Negotiating Property Institution: On the Symbiosis of Property and Authority in Africa." In *Negotiating Property in Africa*, edited by Kristine Juul and Christian Lund, 11–44. Portsmouth: Heinemann.
- Marx, Karl. 1976 [1867]. *Capital*, Vol. 1. London: Vintage.
- McMichael, Philip. 2013. *Food Regimes and Agrarian Questions*. Halifax: Fernwood.
- McMichael, Philip. 2014. "Rethinking Land Grab Ontology." *Rural Sociology* 79 (1): 34–55.
- Mehta, Lyla, and Shilpi Srivastava. 2020. "Uncertainty in Modelling Climate Change: The Possibilities of Co-production Through Knowledge Pluralism." In *The Politics of Uncertainty: Challengers of Transformation*, edited by Ian Scoones and Andy Stirling, 112–99. New York: Routledge.
- Mikle, György. 2020. "Long-term Transformation of Hungarian Manors: The Relevance of the Rural Restructuring Approach and the Concept of the Precariat." *Journal of Rural Studies* 77: 105–12.

- Moore, Donald S. 1993. "Contesting Terrain in Zimbabwe's Eastern Highlands: Political Ecology, Ethnography, and Peasant Resource Struggles." *Economic Geography* 69 (4): 380-401.
- Moschini, Giancarlo, and David A. Hennessy. 2001. "Uncertainty, Risk Aversion and Risk Management for Agricultural Producers." In *Handbook of Agricultural Economics* 1 (A): 87-153.
- Nguyen, Tuan Anh, Jamie Gillen, and Jonathan Rigg. 2020. "Economic Transition without Agrarian Transformation: The Pivotal Place of Smallholder Rice Farming in Vietnam's Modernisation." *Journal of Rural Studies* 74: 86-95.
- OECD. 2021. "Risk Management and Resilience." Accessed August 1, 2021. <https://www.oecd.org/agriculture/topics/risk-management-and-resilience/>.
- Ortiz, Sutti. 1980. "Forecasts, Decisions, and the Farmer's Response to Uncertain Environments." In *Agricultural Decision Making: Anthropological Contributions to Rural Development*, edited by Peggy F. Barlett, 177-202. Florida: Academic.
- Ortiz, Sutti. 2021. *Uncertainties in Peasant Farming: A Colombian Case*. London: Routledge.
- Paulson, Nicholas David. 2007. *Three Essays on Risk and Uncertainty in Agriculture*. PhD Diss., Iowa State University.
- Peters, Pauline E. 2007. *Challenges in Land Tenure and Land Reform in Africa: An Anthropological Perspective*. Massachusetts: Harvard University.

- Polanyi, Karl. 2001 [1944]. *The Great Transformation: The Political and Economic Origins of Our Time*. Boston: Beacon Press.
- Price, Susanna. 2015. “A No-Displacement Option? Rights, Risks and Negotiated Settlement in Development Displacement.” *Development in Practice* 25 (5): 673–85.
- Rigg, Jonathan, Albert Salamanca, Monchai Phongsiri, and Mattara Sripun. 2018. “More Farmers, Less Farming? Understanding the Truncated Agrarian Transition in Thailand.” *World Development* 107: 327–37.
- Riwthong, Suthathip, Pepijn Schreinemachers, Christian Grovermann, and Thomas Berger. 2017. “Agricultural Commercialization: Risk Perceptions, Risk Management and the Role of Pesticides in Thailand.” *Kasetsart Journal of Social Sciences* 38: 264-72.
- Ruben, Ruerd, and Edoardo Masset. 2003. “Land Markets, Risk and Distress Sales in Nicaragua: The Impact of Income Shocks on Rural Differentiation.” *Journal of Agrarian Change* 3 (4): 481-99.
- Schoenberger, Laura, Derek Hall and Peter Vandergeest. 2017. “What Happened When the Land Grab Came to Southeast Asia?” *Journal of Peasant Studies* 44 (4): 697-725.
- Scoones, Ian, and Andy Stirling. 2020. “Uncertainty and the Politics of Transformation.” In *The Politics of Uncertainty: Challengers of Transformation*, edited by Ian Scoones and Andy Stirling, 30-1. New York: Routledge.

Shahabuddin, Quazi, and Stuart Mestelman. 1986. "Uncertainty and Disaster-avoidance Behaviour in Peasant Farming: Evidence from Bangladesh." *Journal of Development Studies* 22 (4): 740-52.

Sharma, Sagar Raj, Bishnu Raj Upreti, and Ulrike Müller-Böker. 2014. "Negotiating Access to Land in Nepal." *Journal of Contemporary Asia* 44 (3): 521-39.

Sulewski, Piotr, and Anna Kloczko-Gajewska. 2014. "Farmers' Risk Perception, Risk Aversion and Strategies to Cope with Production Risk: An Empirical Study from Poland." *Studies in Agricultural Economics* 116: 140-47.

Tandon, Nidhi. 2014. "Securing the Commons: Turning Land Asset Inequalities and Persistent Gender Inequalities into New Ways of Collaboration." *Development* 57 (3-4): 410-41.

The Nation Thailand. 2012. "Saraburi, Prachin Buri Industrial Land Attractive in Wake of Floods." Accessed June 24, 2020. <https://www.nationthailand.com/business/26030190>.

The World Bank. 2007. *World Development Report 2008: Agriculture for Development*. Washington, DC: The World Bank.

Thorsen, Dorte. 2020. "Intertwining the Politics of Uncertainty, Mobility and Immobility." In *The Politics of Uncertainty: Challengers of Transformation*, edited by Ian Scoones and Andy Stirling, 141-50. New York: Routledge.

- Tripathi, R. S., Ram Singh, and Sube Singh. 2005. "Contract Farming in Potato Production: An Alternative for Managing Risk and Uncertainty." *Agricultural Economics Research Review* 18: 47-60.
- Ullah, Raza, Ganesh P. Shivakoti, Farhad Zulfiqar, and Muhammad Asif Kamran. 2016. "Farm Risks and Uncertainties: Sources, Impacts and Management." *Outlook on Agriculture* 45 (3): 199-205.
- Vandergeest, Peter. 1997. "Rethinking Property." *The Common Property Resource Digest* 41: 4-6.
- Weeks, John. 1970. "Uncertainty, Risk, and Wealth and Income Distribution in Peasant Agriculture." *Journal of Development Studies* 7 (1): 28-36.
- White, Ben, Saturnino M. Borras Jr., Ruth Hall, Ian Scoones, and Wendy Wolford. 2012. "The New Enclosures: Critical Perspectives on Corporate Land Deals." *Journal of Peasant Studies* 39 (3-4): 619-47.
- Wittayapak, Chusak, and Ian G. Baird. 2018. "Communal Land Titling Dilemmas in Northern Thailand: From Community Forestry to Beneficial Yet Risky and Uncertain Options." *Land Use Policy* 71: 320-28.